

DR

314.5

.B9

Z28

B

838,488

БИБЛИОТЕКА „МОРАВА“

№ 1.

Zanetov, G.

НАСЕЛЕНИЕТО

ПО

ДОЛИНАТА

НА

ВЕЛИКА МОРАВА

(СЪ ЕДНА КАРТА)

ОТЪ

Г. ЗАНЕТОВЪ

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1918

DR

314.5

. B9

Z28

Прѣдварителни бѣлѣжки.

Изучването на населението отъ двѣтъ страни на Велика (сѣединена) Морава установява слѣдното:

1. Въ края на XVII в. долината на тази рѣка е била почти опустѣла, старото население било изчезнало или изселено по на сѣверъ — въ Австрия.

2. Слѣдъ 1688 г. австрийцитѣ зели да нахълтатъ въ Моравската долина, а отъ 1717 до до 1738 г. били пълни господари на Бѣлградския пашалѣкъ и часть отъ Видинския — на западъ отъ р. Тимокъ. Въ това врѣме тѣ почнали на ново да заселватъ областа съ прѣселници отъ Косово, отъ Българска Морава и отъ Македония. Има малко прѣселенци и отъ по-западнитѣ сърбски земи — отъ Новопазарско и западна Сърбия. Но което е особено важно, тѣ отмѣстили часть отъ старото население отъ Тимошката долина въ Моравската, като на мѣсто него заселили по западно, сърбско. По такъвъ начинъ около Неготинъ и Зайчаръ намираме десетина села съ по чисто сърбско население.

3. Въ началото на XVIII в. Косово поле, Българска Морава и Тимошката долина сж били гжсто населени съ едно българско население и сж могли да дадатъ единъ излишѣкъ за долината на Велика Морава и Тимошката долина. Тѣ сж били населени съ чисто българско население отъ западното българско нарѣчие, а населението отъ Косово поле, ако и да е първоначално отъ сжщото западно българско племе, е било донѣкадѣ посърбено, въ врѣмето на сърбското господство въ тия земи, прѣзъ XIII—XIV в. в. и се е викало „сърбско“, при всичко, че значително се е различавало отъ чиститѣ сърби отъ Новопазарско, Черна-Гора и Босна Херцеговина и по езикъ и по характеръ и по чувства.

4. По такъвъ начинъ въ долината на Велика Морава се срѣщнали и се смѣсили: малко чисти сърби отъ западнитѣ сърбски земи; косовци, българи, до нѣкждѣ посърбени и

чисти българи отъ долината на Българска Морава, Тимокъ и отчасти отъ други западни български земи и Македония. Въ продължение на цѣлия XVIII в. и въ първата половина на XIX в. е продължавало да приижда ново население отъ сѣщитѣ земи, за да намѣри тука обширни праздни жилища и по-голѣма свобода.

5. Разнитѣ прѣселенци събрани тукъ били смѣсени по такъвъ начинъ, че почти въ всѣко село, има прѣдставители на разни елементи и народности. Въ всѣко село, край чиститѣ българи били настанени сърби отъ западни сърбски земи или донѣкадѣ посърбени българи отъ Косово поле. Дали това е станало случайно или е сторено умишлено, отначало отъ австрийцитѣ, сѣтнѣ отъ сърбскитѣ власти — нѣма да разисквамъ. Съ това смѣшение се е дало възможность на българския елементъ да усвои по-скоро сърбския езикъ; освѣнъ това сърбската власть съ всички срдства, въ продължение на сто години, е помагала на посърбяването. Обаче едно пълно посърбяване не се е постигнало; отъ смѣшението се е образувало едно сърбско-българско нарѣчие. Народния битъ е останалъ чисто български. По-чиститѣ сърбски елементи, кждѣто не сж били въ по-компактна маса, се прѣтопили въ общата моравска и сж възприели моравското нарѣчие. Това моравско нарѣчие обхваща цѣлата долина на Велика Морава. На западъ то отива на около 20 километра широчина отвждъ Морава. При това, понѣже на западъ отъ Велика Морава българския елементъ е билъ по-малко смѣсенъ, по-чистъ, за това и българския езикъ тамъ на много мѣста е по-чисто запазенъ.

6. Всичкото това население ако и да се нарича „сърбско“ нѣма дълбоки сърбски чувства, изобщо, помни своето българско произхождение, съзнава своето коренно различие отъ чиститѣ сърби и понѣкогашъ проявява едно чудно, на пръвъ погледъ, влечение къмъ всичко българско. Този народъ търси нашата подкрѣпа и нашитѣ симпатии.

с. Княжево, 19 декемврий 1917 год.

Населението по долината на Велика Морава.

Лъвия брѣгъ на Велика Морава.

Шумадия е огромна четворожгълна планина съ височината Рудникъ по срѣдата. На 20 километра въ окръжностъ около този центъръ, тя е покрита съ гора. Къмъ сѣверъ отиватъ бърда и планини, които образуватъ главния шумадийски водораздѣлъ. До Козмая е висока Шумадия, по на сѣверъ — ниска до като се стигне до дунавската равнина. На изтокъ Шумадия отива до долината на р. Раля. Височинитѣ които образуватъ водораздѣла между Морава и Дунава сж и граница между Шумадия и подунавието. На югъ шумадийскитѣ планини се спущатъ къмъ Сърбска Морава. Съ водораздѣлната линия, Шумадия се дѣли на двѣ половини. Отъ тази линия до Морава има широчина 40 километра, отъ които половината сж бърда и планини и половината равнина, край западния брѣгъ на Морава. Плодородната долина и нискитѣ бърда се засѣватъ съ храни, а планинска Шумадия е покрита съ сливащи подобно на сѣверо-западна Сърбия. Шумадийската страна на Морава е почти само желѣдна гора и тукъ свинитѣ сж главенъ източникъ на доходи.¹⁾

Пътешественика Пирхъ на 1829 г. пише, че когато въ источнитѣ и южнитѣ долини на Сърбия се засилва земледѣлието, въ Шумадия още живѣятъ при стария пастирски животъ. Горитѣ, които покриватъ страната даватъ храна на голѣми стада свини. Въ Шумадия по-голѣмата частъ отъ мъжетѣ и дѣцата прѣкарватъ цѣлата година въ тѣзи гори и само за кратко врѣме отиватъ по къщята си. Цѣлия имъ животъ е посвѣтенъ на скотоцѣдството. Тука най-добрѣ е запазенъ истински сѣрбски народенъ характеръ. Всичкитѣ мисли

¹⁾ Карич, Србија, Описъ земле и народа стр. 15, 697, 699, 712, 795, 796, 798, 829, и 911 и М. Ракич. Качер, насел. срп. земалъ т. III, стр. 739.

сж осрѣдоточени въ отгледването на свини.¹⁾ Нилъ Поповъ почти за сжщото врѣме казва, че въ Шумадия земледѣлието е малко познато на сърбитѣ. По-добритѣ земледѣлци се земали изъ между българитѣ. Сърбитѣ засѣватъ хлѣбъ, колкото имъ е нужно за прѣхрана. Главното богатство на жителитѣ е скотовѣдството. Сърбитѣ прѣимуществено сж свинопаси.²⁾ Впрочемъ, въ послѣдно врѣме, и сърбитѣ въ Шумадия зеха да обработватъ повече земя.

Въ Шумадия селата сж отъ разпрѣснати, старовлашки типъ и слѣдователно чисто сърбски. На сѣверъ тия села отиватъ до Козмая планина, а по нѣкадѣ и до Авала. Най-сѣвернитѣ и най-източнитѣ села отъ този типъ сж: Зуце, Рипанъ, Врѣчинъ, Парцане, Мала Иванча, Дражане, Мали Пожаревацъ, Поповичъ, Корачица, Ро ача, Дърлупа, Бороево, Лисовичъ и др.³⁾ Тѣзи села слизатъ и до околноститѣ на Гроцка, а въ Смедеревско сж далечъ отъ Морава на около 20 километра.

Севѣро-западна Сърбия до Козмая и Авала е населена отъ западната струя на сърбското население, прѣселена отъ областта на стара Рашка, която е населила и Долне Драгачево, Любичкитѣ села и останала Шумадия. Тукъ има най-много прѣселенци отъ Сеница, Нова Варошъ, Колашинъ, изъ областта на Стари Влахъ и отъ Ужички прѣдѣлъ. Има сжщо отъ Босна, Херцеговина и Черна Гора. Селата около Авала по всичко спадатъ въ Шумадия, обаче истински шумадийски сж селата около Козмая⁴⁾. Това население населява сжщитѣ разпрѣснати села отъ старовлашки типъ, които изброихме прѣди малко. Тука казва Ракичъ народния животъ се е развилъ чисто патриархално и въ тази чистота е запазенъ и до днесъ. Той прѣдставлява единъ особенъ хомогененъ етнографски типъ, съ отдѣлни обичаи, навици, традиции. Въ него добрѣ сж изразени особеноститѣ на сърбския народъ⁵⁾.

Долината около Бѣлградъ, безъ крайбрѣжието на Колубара и една ивица която се спуща отъ Козмая до Авала, е населена съ по друго население; това население е отъ

¹⁾ Пирх, Путѣване по Србију стр. 166.

²⁾ Н Поповъ, Россія и Сербія т. I. стр. 8.

³⁾ Цвиич, Антроп. пробл. населяја срп. земля, т. I, стр. LXXXIII — IV.

⁴⁾ Ракич, Качер стр. 732.

⁵⁾ Ракич, Качер стр. 737.

моравски типъ, по произхождение отъ югоисточнитѣ страни на Сърбия — отъ българскитѣ земи. „Въ околноститѣ на Бѣлградъ — казва Цвиичъ — и още по нѣкадѣ въ Шумадиѣ селата на торлашкитѣ прѣселенци сж отъ сгруппиранъ типъ“. Тия села сж слѣдующитѣ: Жарково, Желѣзникъ, Баница, Яйнце, Раковица, Мириево, Вишница, Велико Село, Сланци, Велики и Мали Мокри Лугъ, Калугерица, Винча, Болечъ, Лещани, Ритопекъ; тия села се викатъ още „торлака¹⁾“.

Около тѣхъ по на югъ има редъ други села, които сж отъ по другъ типъ, но които не сж отъ распръснатия слѣдователно трѣбва да се отнесатъ пакъ къмъ сгруппирания. Тѣ сж: Кумодражъ, Ресникъ, Пиносава, Бѣли Потокъ, Кнежевацъ, Рушинъ, Срѣмчица, Остружница, Заклопача и Бѣгалица.

Всички тия села сж въ долината. Главната разлика между селата въ долината и височинитѣ изглежда да простица отъ различнитѣ етнически особености на жителитѣ отъ тия села. Първитѣ сж по произхождение отъ новоосвободенитѣ прѣдѣли и югоисточнитѣ сѣрбски земи, другитѣ сж отъ западнитѣ и югозападнитѣ сѣрбски прѣдѣли²⁾.

Отъ списъцитѣ прѣдставени отъ Николича се вижда, че прѣимуществено съ население отъ българскитѣ земи сж населени селата: Ресникъ, Баница, Жарково, Вишница, Сремчица, Сланци, Желуникъ, Винча, Велико Село, Ритопекъ, Болечъ, Заклопача, Врѣчинъ, Рипанъ, Остружница, Мириево, Кнежевацъ, Лещани, Калугерица, Пиносава, Раковица, Яйнце, Мали Мокри Лугъ, Велики Мокри Лугъ, Гроцка, Мала Мощаница, Дубоне, Михаиловацъ, Шепшинъ. Въ тия села населението е главно отъ Косово, Македония, Българска Морава, Горни Тимокъ и Западна Бѣлгария. Тукъ постоянно се срѣщатъ прѣкоритѣ бугаринъ, бугарчичи, въ повечето отъ селата има „бугарски махли“.

Отъ прѣимуществено сѣрбско произхождение сж селата: Кумодражъ, Рушанъ, Зуце, Бѣли Потокъ, Велика Мощаница, Печани, Рудска, Умка, Бороево, Лисовацъ, Богевацъ, Дражевацъ, Парцани, Мала Иванча, Мали Пожаревацъ, Сеная, Корачица, Дърлупа, Сибница. Тѣ сж прѣселени главно отъ Босна и Херцеговина, Ново-пазарско, Черна Гора и Австрия.

¹⁾ Цвиич, Антропологически проблеми стр. LXXXIII — IV.

²⁾ Николич, околина Београда насел. срп. земал, т. II, стр. 919.

И въ еднитѣ и въ другитѣ села, понѣ въ повечето отъ тѣхъ, имало е и по малко старо население, но то се е прѣтопило въ новозаселеното.

За особеноститѣ на селата отъ българскитѣ земи намираме у сѣрбскитѣ автори още слѣдующитѣ данни: Околнитѣ села на Бѣлградъ и сега се различаватъ по говоръ, носия, обичаи и по физиономия; тия които сж отъ югоисточнитѣ страни, напр. въ с. Жарково, се отличаватъ по физиономия: у прѣселенцитѣ отъ югоисточнитѣ прѣдѣли нѣма тази окръжленостъ на лицето като у западнитѣ; тукъ по-рано говора е билъ български. Въ с. Баница езика на по старитѣ хора е запазилъ характера на езика отъ гдѣто сж прѣселени. Въобще акцентътъ е краткъ, источенъ, говора е бързъ. Употрѣбаватъ се формитѣ: че идемо, те ги, овдекана, менакана, камъ, идешъ ли? сѣемо, а не сиемо. Тази разлика и нѣма гдѣто источнитѣ сж малцинство или гдѣто по рано се засѣлили. Въ селата Остружница, Вишница, Рушанъ и др. не се говори шумадийски. Въ с. Вишница нѣкои по рано говорили шумадийски. Старата мжжка носия особено се е запазила въ тия села, които сж били прѣселени отъ Карагеоргия. Тѣ носятъ по дълги чорапи, за това ги викатъ „чорапани“. Въ всички села женската носия отъ источнитѣ страни е взела върхъ, всички възприели „бугарске сукне“. Разказватъ че тия сукни отъ тукъ се разпространили и въ другитѣ югозападни страни на Сѣрбия. По рано мжжетѣ отъ источнитѣ страни носили чакшири, тузлуци и калпаци, женитѣ плетеници — плитки; прѣди сто год. азанци носили плетеници, като отъ „памти вѣка“. — Тия които сж отъ источнитѣ прѣдѣли слабо се мешали съ западнитѣ, сега обаче не е било тѣй. Често въ второ и трето поколѣние разликата изчезвала ¹⁾).

Градътъ Смедерево — по съобщение на мѣстни хора — прѣдставлява смѣсъ отъ заселенци отъ разни крайща, на първо мѣсто изъ българскитѣ земи. Селата Шалинацъ и Куличъ на Дунава сж български села; тамъ дори до сега се говори на български езикъ. с. Селевацъ е родина на Хайдутъ Главашъ, родина на българина Хайдутъ Велко. Прѣселенци отъ Косово и Тимошко, имало въ селата Кръсна,

¹⁾ Никѣлич, Околина Београда стр. 962, 968, 969, 970 и 972, Миличевич, Кнежевина стр. 136.

Радинацъ и Скобалъ. Селата Шепшинъ, Дубоне на западъ отъ Смедеревско сж български, или понѣ отъ българско происхождение ¹⁾ слѣдователно извънъ Шумадия. Цвиичъ забѣлѣзва че на долна Морава, а слѣдователно и въ Смедеревско имало много прѣселенци отъ Скопско, Косово поле и отъ источна Сърбия ²⁾. По мнѣнието на единъ опитенъ селенинъ отъ Жагубица, косовци сж отъ Жагубица до Бѣлградъ, слѣдователно и въ Смедеревско. Споредъ Карича, около Смедерево има голѣми богати земледѣлчески села; отъ това може да се сжди, че понѣ въ миналото, тѣ не сж били сѣрбски. Чиститѣ сѣрби до скоро сж били главно скотовѣдци и сж живѣяли въ разпрѣснати селца, когато бѣлгаритѣ сж били земледѣлци и сж населявали голѣми сгруппирани села. Европейскитѣ пѣтешественици прѣзъ миналитѣ столѣтия намиратъ въ Смедеревско добри земледѣлци, обработени ниви и лозя. Тогава тукъ не е било възможно да има сѣрби. Сѣрбския историкъ Видаковичъ като говори за събитията отъ 1688 г., исключава Бѣлградъ, Смедерево и Нишъ отъ сѣщинска Сърбия. Така, като говори че турцитѣ били разбити при Виена, Осекъ и Варадинъ и австрийцитѣ ги нападнали въ Бѣлградъ, Смедерево и Нишъ, турцитѣ казва той, били нападнати и отъ сѣрбитѣ намиращи се въ Сърбия ³⁾. Споредъ единъ другъ авторъ въ това врѣме били въстанали сѣрбитѣ отъ Ужица и Новипазаръ ⁴⁾; значи само въ тѣзи мѣста сж били сѣрби, а не и въ Смедеревско и Нишко.

Бѣлгаритѣ бѣжанци отъ 1809 и 1813 години били заселени отъ Карагеоргия въ Шумадия — очевидно край Морава и Дунава, а не въ истинска планинска Шумадия. Тогава окрѣзитѣ Кюприйски, Ягодински и Крагуевачки сж били прѣпълнени отъ бѣжанци изъ Княжевечки окрѣгъ. Отъ тѣхъ нѣкои останали въ Ягодина и околията, сжщо и въ Рача и по селата около Свиляйнецъ и Паракинъ; други достигнали до Бѣлградъ и се настанили въ околнитѣ села ⁵⁾. По нѣкои данни, край Морава — по Ясеница, на 15 килом. на западъ отъ В. Морава — населението прѣдставлява една

¹⁾ Николич, околина Београда. Насел. срп. земал. т. II.

²⁾ Цвиич, Антроп. пробл. CLXXXVII.

³⁾ Видакович, Истор. срп. народа т. II, стр. 129.

⁴⁾ Томич, Десет година сѣрбског народа и цркве стр. 86.

⁵⁾ Иванович, Изъ Тимочке крайне, Гласник 70, стр. 25—30.

смѣсица, когато по на западъ е чисто шумадийско. Шумадийцитѣ отъ Арангеловацъ и околнитѣ планински села наричали край моравцитѣ — кокошари. Край Морава — въ Смедеревско и Шумадия — по Миличевичъ, носятъ пѣстра разноцвѣтна носия; такава ще забѣлѣжимъ ний, се носи въ всички български земи. Тукъ женитѣ до скоро сж носили плитки, а мъжетѣ и до сега се опасватъ съ алени пояси ¹⁾, характерни признаци на българскитѣ носии.

Споредъ Миличевичъ, въ Смедеревско, въ долината на Морава, нарѣчието е моравско а въ планината — шумадийско. По рѣка Ясеница въ селата Тополе, Бѣлосовацъ, Ратаре, на западъ отъ Паланка се говори като въ Бѣлградский окръгъ (моравско нарѣчие); ²⁾ че тукъ край Морава се говори на моравско нарѣчие — признаватъ всички автори; а Мисирковъ, възъ основа говора около гр. Паланка, по специално въ с. Придворице, характеризира това нарѣчие като българско ³⁾. На Лепеница — казва Миличевичъ, по близо до Морава има погрѣшки въ надежитѣ ⁴⁾, а това значи че языкътъ е съ български характеръ. Само въ с. Баничине сж чисти сърби отъ западна Сърбия.

Радивоевичъ е написалъ една монография за Лепеница която той всецѣло отнася къмъ Шумадия. Мислимъ, че само планинската областъ ще трѣбва да се нарѣче Шумадия и по характера на мѣстността и по произхода на населението. Въ планинската областъ особено на западъ отъ Крайевацъ живѣятъ повечето сърби шумадийци, а покрай Морава на расстояние до 20 километра — моравци които говорятъ на „моравско“ нарѣчие. Тѣй е и споредъ етнографическата карта на Бѣлича. Тукъ, споредъ Радивоевича, въ селата гдѣто прѣобладава население отъ Тимокъ и западна България, по добрѣ е запазено старото нарѣчие. У тѣхъ акцентътъ е на послѣдния слогъ: женà, дѣтè, главà; **А** не се обръща въ о: ручалъ, говорилъ, а не ручао, говорио. Въ село Рибаре на Морава, Ягодинско, се казва дѣтè, телè, а не дѣте, тэле. Тия сега казва Радивоевичъ се присмиватъ на чисто сърбскитѣ които не говорятъ като тѣхъ ⁵⁾. И такива села, както ще видимъ

¹⁾ Миличевич, Кнежевина Србја стр. 301—302, 170.

²⁾ Се тамъ.

³⁾ Българ. Прегледъ 1894 год. кн. V.

⁴⁾ Миличевич, Кнежевина стр. 300.

⁵⁾ Радивоевичъ, Лепеница насел. спр. земл. кн VII.

по долу, не сж малко. Споредъ Цвиича тукъ сж дохождали „печелбари“ и аргати отъ Босна, Ликъ, отъ источна Сърбия и отъ България, които сетнѣ се заселили. Шопитѣ и торлацитѣ по нѣкадѣ образували цѣли махали, по рѣдко — цѣли села. И въ Крагуевачка околия имало такива махли и села. Така въ село Църни калъ всички били отъ источнитѣ и южни прѣдѣли, отъ Зайчарско и Лѣсковецъ. Въ с. Цѣровацъ всички сж отъ Велики Изворъ до Зайчаръ. Въ Сопичъ имало много отъ Знеполе и Тимошката област.¹⁾ Въ Свиляйнецъ ми обясниха че „отвѣдъ Морава“ — въ Лапово, Плана, Марковацъ и въ „всѣко село“ има по една „бугарска махла“.

По-точни данни за тукашното население дава Радивоевичъ. По Рача и Лепеница споредъ него има 90 селъ съ 85,000 жители, почти цѣлото население е новопрѣселено отъ XVII в. насамъ. Пътешественицитѣ прѣзъ XVII и XVIII в. в. отбѣлѣзватъ като населени мѣста само Лапово и Баточина. Крагуевацъ билъ създаденъ малко по късно отъ турцитѣ. Тукъ има прѣселенци както отъ южнитѣ и источнитѣ страни, така и отъ западнитѣ, сърбски. Отъ списъцитѣ на Радивоевича може да се извади заключение, че повече отъ половината на общото население е по произхождение отъ Косово, Македония, България, Велика и Българска Морава. Другитѣ сж отъ западнитѣ сърбски земи. Такива прѣселенци сж дохождали прѣзъ цѣлия XVIII в. Друга голѣма частъ сж прѣселени въ време на Карагеоргиевото въстание въ началото на XIX вѣкъ. Почти всички села на Лепеница сж съ смѣсено население; смѣшението е особено силно по градоветѣ и въ селата около тѣхъ, напр., около Крагуевацъ. Но се пакъ има едни села съ прѣимущественно българско население и други съ повече сърбско. Друго характерно обстоятелство се забѣлѣзва, че селата съ прѣимущественно българско население сж разположени край Морава, а ония съ сърбско — въ планината. Разграничителната линия може да се прокара съ една паралелна линия на Морава, която да мине прѣзъ гр. Крагуевацъ. Ето селата съ прѣимущественно българско население, по нѣко произхождение: Нови Алжибеговацъ, Бадневацъ, Баточина градъ, Баточина село, Баточина Горня, Ботуне, Бър-

¹⁾ Цвиичъ, Антрон. пробл. насел. сръп. зем. кн. I, стр. CLXXXVII.

занъ, Доброводица, Бучинъ, Жировница, Долня Ярущица, Киево, Мало Кръчмаре, Велико Кръчмаре, Лапово, Лужница, Марковацъ, Мариичъ, Мечковацъ, Мариевацъ, Ракинацъ, Долня Рача, Ресникъ Сипичъ, Церовацъ, Църни Калъ, Милатовацъ, Поповичъ, Теверичъ и Пърняворъ. Съ смѣсено българско и сърбско население приблизително по на половина: Адровацъ, Балковацъ, Баре, Вайновацъ, Вишевацъ, Голо Чело, Градацъ, Грошница, Губеровацъ, Десимировацъ, Иванововацъ, Корманъ, Пайзатово, Петровацъ, Опарница, Пиносава, Радоване, Рача, Долня Рача, Свѣтличъ, Тръмбасъ, Цвѣтоевацъ, Чумичъ, Шли-вовацъ, Иванововацъ, Лукане, Майничъ, Нови Милановацъ. Споредъ други извѣстия българско село е и Милошево (До-шузъ Потокъ) на Морава.

Споредъ сжщия авторъ, по цѣла Лепеница има 11757 кжци. Отъ тѣхъ стари жители 102 кжци; съ неизвѣстно произхождение 96; отъ България 468, отъ Македония 225, Нишава 236, Алексинечко 379, Вранска Пчиня 127, Църна Рѣка 194, Тимокъ 1407, Българска Морава 137+59, Топ-лица 122, Власина 90, Расина 28. Крайна 14, Поляница (Лѣсковечко) 52, Вѣтерница, 101, Рибаре 33, Тракия 1; а всичко отъ тия безспорно български земи — 3877 кжци; като се притурятъ при тѣхъ и прѣселенцитѣ отъ Велика Морава, Косово, Ясеница, Ресава, Бѣлица, Осаница, Млава, Лугомиръ, Каленичка рѣка, Паракинъ, Раваница и Смедерево, които сжщо трѣбва да считаме за български, понѣ по произхождение, ще получимъ общото число на кжцитѣ отъ българскитѣ земи повече отъ половината отъ населението на цѣла Лепеница. При това, българското население е сгруппирано повече около Морава, а сърбското въ планината — въ Шумадия.

За произхождението на населението — казва Радивоевичъ — т. е., за областъта и мѣстото, кой родъ отъ гдѣ се е прѣселилъ, може да се узнае отъ разпита на селянитѣ. Прѣданието за произхождението се запазва доста ясно. Ако нѣма прѣдание, може да се събератъ данни по косвенъ пжтъ. Така произхождението може да се обясни *по говора на селенитѣ*, по нарѣчието и ударѣнието. На Лепеница почти всички жители, които говорятъ на моравско-ресавско нарѣчие сж прѣселени отъ басейна на р. Тимокъ и отъ шоплука. Прѣзимето и прѣкора на рода често показва мѣстото или селото отъ гдѣто се е прѣселилъ, напр., тракичи отъ Тракия.

солунци отъ Солунъ, косовци отъ Косово, нишлии отъ Нишъ и т. н. Понѣкогашъ занятieto служи за доказателство на произхождението, напр. бахчеванджитѣ на Лепеница повечето сж прѣселенци отъ западна България, зидаритѣ отъ Знеполе, тухларитѣ отъ околноститѣ на Нишъ и Пиротъ, механджитѣ и бакалитѣ отъ Македония и т. н. До скоро се различаваха по носията. Сега само тукъ-тамъ сж останали слѣди отъ старата носия; още повече по народната паметъ може достатъчно да се опрѣдѣля произхождението на населението.¹⁾

Левачъ се вика областъта по горното течение на рѣкитѣ Бѣлица и Лугомиръ съ притоцитѣ имъ, ми се чини, безъ околноститѣ на Ягодина. За старото население на Левачъ — казва Бушетичъ — народното прѣдание нищо не знае. Говори се само, че когато се населили сегашнитѣ жители, навсѣкадѣ е било обраснало съ гора. Сегашното население не е отдавнашно. Най-старитѣ жители въ сжщностъ не сж отъ край врѣме, а само по-рано се заселили и сж забравили отъ гдѣ сж дошли. „Старинцитѣ“ обикновено заематъ срѣдата на селото.

Тукъ е имало двѣ главни засѣлявания: първото е било слѣдъ Кочина крайна, т. е., слѣдъ въстанието на Кочо войвода, къмъ края на XVIII вѣкъ, когато старитѣ жители на областъта се прѣселили въ Срѣмъ — Австрия и земята останала пуста. Втори пжтъ е имало заселване въ врѣмето на Кара-Георгиевото възстание.

Бушетичъ изброява тукъ 44 села: Опариче, Мала Дренова, Риляцъ, Лепоевичъ, Божуревацъ, Райнацъ, Мала Сугубина, Цикоте, Ломница, Рушникъ, Медведе, Богдане, Планиница, Шливца, Горни-Дубичъ, Превешъ, Прняворъ, Жупаневацъ, Надърле, Малешево, Доброселица, Велика Сугубина, Дулене, Слатина, Радковичъ, Кавадари, Рековацъ, Урсуде, Вукашиновацъ, Рабеновацъ, Течиче, Велика Пчелница, Бѣлушиче, Секуричъ, Мощриче, Комарне, Горня Сабанта, Калудра, Драгово, Сибница, Поляна, Михайловацъ и Велика Крушевица. Автора не ни дава пълно изложение за състава на населението, той е събралъ данни за по-малко отъ половината. Отъ неговитѣ данни обаче излиза, че най-много заселенци тукъ

¹⁾ Радивоевич, летница. Насел. Срп. земл. кн. VII.

има отъ Топлица, Копаоникъ и „Стара-Сърбия“, подъ която обикновенно се разбиратъ българскитъ земи на западъ отъ Българска Морава. Сетнѣ идатъ Морава, Македония, Тимокъ, Жупа, Крушевачко и „бугари“ отъ по источни български земи. Освѣнъ това, има малко заселенци отъ Черна-Гора, Колашинъ и Сеница - Новопазарски санджакъ. И тука всѣко село е смѣсъ отъ прѣдставители на разни области. Прѣимущественно чисто сѣрбско население иматъ селата: Божуровацъ, Райнацъ, Мала Сугубина, Доброселица, Течице, Комарна, Горна и Долна Сабанта. Другитъ села сж съ прѣобладающе южно и источно, българско население.¹⁾ Градчето Багърданъ главно е населено съ цинцари отъ Македония.

По всички съобщения гр. Ягодина има смѣсено население, главно отъ българскитъ земи. Даже и сега въ Ягодина се говори на едно нарѣчие съ повече български особености.

Интелегентни хора и селяни, които сж живѣли дълго време въ Ягодинско и познаватъ добрѣ тамошнитъ села, ми изброиха слѣдующитъ 25 села около този градъ въ които се говорило на „пиротско нарѣчие“ съ характернитъ черти на българския языкъ. Постарахъ се да провѣра нѣкои подробности отъ тия съобщения и се указаха вѣрни. Вѣроятно тукъ сж прѣселенци не само отъ пиротско, но и отъ други български земи. Ето кои сж тия села: Маюръ, Драгоцвѣтъ, Търнава, Винарче, Мегюрѣкъ, Деоница, Волявче, Црѣнче, Долни Щипле, Горни Щипле, Врановацъ, Долни Ресникъ. Лалище, Рибникъ, Буковче, Рибари, Прокина, Милатовацъ, Иовацъ, Сини Виръ, Трешневица, Рашевица и Ракитово. Въ Трешневица имало българи и други „разни раси“, както се изразява единъ селянинъ. Селото Паневацъ, родина на Кочо войвода отъ края на XVIII в., едни го считатъ българско, други сѣрбско — шумадийско. Възможно е сѣрбитъ да се погрижили да заселятъ въ него шумадийци за да спечелятъ чрезъ фалшификация славата на Кочо войвода. Въ село Поточацъ имало косовци — морачани отъ сжщата фамилия която има въ с. Чепуре, Паракинско. Имало сжщо банчичи — отъ Соколь Банско. Селото Обрежъ е било старо като Долно Видово, напротивъ, селото Свойново е било ново село.

На югъ отъ Левачъ въ Темничъ положението е не по малко благоприятно за насъ. Тукъ около 85% отъ цѣлото

¹⁾ Бушетиц, Левач, насел. сръп. зем. кн. II.

ново-прѣселено население — отъ старото има съвсемъ малко — е отъ българскитѣ земи: Българска Морава, Тимокъ, България, Косово Поле и Жупа. И въ тѣзи прѣдѣли новото засѣлване почва отъ края на XVII в. продължава прѣзъ XVIII и началото на XIX в. Въ „Кочина Крайна“, заедно съ Лѣвачъ зема участие и Темничъ, за това слѣдъ възтанието и отъ Темничъ населението се изсѣлва въ Австрия. Главното ново заселване става при първото въстание на Карагеоргия; второто въ времето на князь Милоша. „Въ Темничъ казва Миатовичъ — въ началото на XIX в. прѣселенцитѣ сж идвали по двѣ струи: едната отъ Крушевачкия окръгъ — отъ Топлица, Стара Сърбия и главно отъ Косово. Другата, по слаба, отъ Българска Морава, Нишко, Лѣсковечко, Вранско, Скопско, Македония, Соколъ-Банско, Паракинъ, България и Румелия. Първитѣ сж разположени по Сърбска Морава, вторитѣ по Велика Морава. И тукъ често се срѣщатъ названията „бугарски край“, „бугарска махла“, „бугаринъ“ безъ да означава това, че само тѣ сж отъ българскитѣ земи, защото почти цѣлото население е отъ едно и сжщо произхождение. Край горното население има малко заселенци и отъ Черна Гора и Срѣмъ.¹⁾ За тази частъ на Морава Цвничъ се изразява по този начинъ: тукъ прѣселенцитѣ сж най разнообразни, подобно на селата въ Бѣлградско и край Дунава; най много сж отъ „Стара Сърбия“, Скопска област и Македония.²⁾ По статистиката която прѣдставя Миатовичъ, тукъ най много заселенци има отъ Крушевачки окръгъ — 1125 кжщи, сѣтнѣ отъ Стара Сърбия и Косово 1164 кжщи, отъ Топлица 664, отъ Вранско 385. Още по значително било заселеното население отъ Алексинечко, Соколъ-Банско, Паракинско, и отъ Левачъ; имало още заселенци и отъ другитѣ источни прѣдѣли на Сърбия, отъ България и Ромжния. Независимо отъ това тукъ имало отъ Черна Гора 12 сѣмейства и отъ Срѣмъ 12.

Интересни сж още слѣдующитѣ подробности: Въ Темничъ тия които празнуватъ св. Арангелъ сж били отъ Вранско, св. Николцитѣ отъ Нишко; св. Георгица празнуватъ прѣселенцитѣ отъ Косово и Топлица. Селата съ прѣимущественно население отъ Лѣсковечко, Враня, Тимошко сж: Ве-

¹⁾ Миатович, Темнич, Насел Срп. Земин. кн. III.

²⁾ Цвнич, Антр. проб. CLXXXVI.

лико Дрѣново, Каменари въ планината; а край Сърбска Морава и Велика Морава: Вратаре, Маскари, Варваринъ, Катунъ, Обрежъ, Поточацъ, Свойново, Куклинъ, Ясика, Велика Крушевица, Шанацъ, Бошняне. По Каленичка рѣка: Карановичъ. Толевацъ, Пайковацъ, Ораше, Избеница, Бачина.

На югъ отъ Сърбска Морава изглежда че има запазено повече отъ старото население, при всичко, че и тукъ има доста нови прѣселенци. Не само около Ибъръ — казва Цвиичъ — но и въ Жупа има много старинци. Между това новопрѣселеното население е отъ по друга композиция отъ шумадийското, старовлашкото и странитѣ край Дунава. Наймного сж отъ „Стара Сърбия“. Съ Жупа — казва сжщия — се доближававаме до моравската струя на населението, която не се ограничава съ моравската долина, а се вдава дълбоко въ долинитѣ на нейнитѣ притоци. На сѣверната страна на Ястребецъ планина има прѣселенци отъ Тетовската котловина. Неотдава единъ македонецъ заселенъ въ Крушевацъ ме увѣряваше че 80% отъ населението на този градъ се състои отъ македонци зети заедно съ гърци и цинцари. Сжщо и болшинството отъ околнитѣ села било прѣселено отъ българскитѣ земи. Когато бѣхъ въ Сталакъ на Морава, разбрахъ, че съ особено български черти се отличава езика въ селата: Бугарска Бралина, Трубаре, Дедина, Биволе, Текия, Капиджия, Перуновацъ, Гола Вода, Модруковацъ и др. сжщо и въ селата на сѣверъ отъ Сърбска Морава: Маскари, Вратари, Крушевица и др. за които говорихме и по-горѣ. Въ всички тия села се казвало: волъ, соль, телѣ, дѣтѣ, овца, говорйлъ, казълъ. Въ селата Биволе и Корманъ до Крушевацъ били пиротчани и вранянци и говорили „бугарски“. Напротивъ въ махалата Лазарица до Крушевацъ били черногорци заселени по кжсно.

Пожаревска околия.

Гр. Пожарево. Града се състои отъ нѣколко махали: Българска махла, Влашка махла, Бурянска махла, Горня махла, Бърдянска махла, Вароша и Циганска махла.

Най-голѣмата махла е Българската, тя е образувана отъ прѣселенци изъ Видинско въ врѣме на Карагеоргия или малко по рано, прѣселени тукъ въ размирни врѣмена. Слѣдъ

това по голѣмина иде Влашката махла, съставена отъ прѣселенци власи изъ Банатъ — Австрия. Горня махла е образувана прѣди 70—80 години въ врѣмето на Князь Милоша отъ прѣселенци изъ Македония — Прилѣпъ, Гостиваръ — изъ Епиръ, Елбасанъ. Тукъ има много българи, гърци, куцовласи, но сега всички минаватъ като посърбени. Въ Бурянска махала имало много косовци, отъ тѣхъ има и въ с. Батовацъ. Милошъ е прѣселилъ въ града и много търговци — селяни отъ околнитѣ по голѣми села, като Смолинацъ, Крави долъ, Тополница и др. като имъ далъ и земи въ градското землище. Въ началото на XIX в. градъ Пожарево е билъ много малкъ; въ него имало само турци, евреи и цигани. Като е станало тукъ сърбско, тогава почналъ да се поправя и града. Бърдянската махла е на баиря до града и повечето е населена съ българи земледѣлци. И тукъ българитѣ сж значително посърбени; въ Българската махла само старитѣ говорятъ български по правилно; младото поколѣние говори по сърбски, макаръ че тоя сърбски языкъ на половина е български. Може да се каже че по произхождение по-голѣмата частъ отъ града е български.

На западъ отъ Пожарево край Морава сж разположени селата Драговацъ, Живица, Брежане, Батовацъ и Дубравица.

Въ с. Драговацъ има „торлашка махла“ съ заселенци отъ Зайчарско, отъ с. Вражогърнци и освѣнъ това отъ Неготинско и отъ Видинско. Отъ 220 кжщи около половината сж прѣселенци отъ български, источни земи, другитѣ минаватъ за старинци. Прѣди 50—60 години тукъ се е говорило чисто български. Новитѣ заселенци сж дошли прѣди около 100 години. Какъвъ е билъ языка на старинцитѣ и какъ сж се посърбили, както старинцитѣ тѣй и новитѣ прѣселенци, не можаха да ми обяснятъ.

С. Живица отъ 160 кжщи, помни се да сж били отначало само 15 кжщи. Тукъ има прѣселенци отъ селата измежду Нишъ и Алексинецъ, отъ Крайна, Косово отъ Австрия и отъ нѣкои околни села. Доселенцитѣ сж дошли слѣдъ 1813 год.; прѣселенцитѣ отъ Нишко помнятъ да сж говорили малко по по-български, сега всички говорятъ на общото нарѣчие. Какъвъ е билъ языка на старинцитѣ не може да се обясни. Тукъ косовцитѣ празднуватъ св. Лазаръ, а старинцитѣ св. Никола; послѣдния свѣтия обикновено се праздува

отъ прѣселенцитѣ изъ българскитѣ земи. Тукъ има „Спасинска махла“ въ която се слави св. Георгица на трети ноември, празникъ, който се празнува главно отъ прѣселенци изъ Тимошко. Ужъ на мѣстото на това село имало въ старо врѣме друго, подъ име Маюръ, което давало на Князь Лазара, сърбски владѣтель, 300 конника. Възможно е това да е споменъ на прѣселенцитѣ изъ Косово, и селото Маюръ да е било тамъ, на Косово.

Въ с. *Брежане* има власи, косовци и прѣселенци отъ Тимошко, всички говорятъ на общото нарѣчие, чува се и влашки.

Село Батовацъ 160 кжци, въ околнитѣ села минава за българско село изцѣло. Тукъ има заселенци изъ разни краища: косовци има 10—15 кжци; изъ Нишко (с. с. Враново, Дражевецъ), Тимошко (с. Изворъ, зайчарско, отъ Видинско и другадѣ). Тукъ 102 кжци празнуватъ св. Никола. По-рано женитѣ сж носили плитки и „ручници“ бѣлъ пешкиръ на главата, спустнатъ отзадъ и монети, като шопкинитѣ. Има 70—80 годишни хора които говорятъ чисто български, но изобщо се говори общото нарѣчие. Старци разправятъ, че българитѣ дълго врѣме се държѣли на страни отъ сѣрбитѣ, не се женѣли по между си, но сетнѣ сичко е било изравнено. Нѣкои почнали да се посѣрбаватъ още прѣди 50—60 години. Отъ старо врѣме тукъ е имало обичай да се пѣятъ коледни пѣсни на Коледа. Единъ по-младъ човѣкъ, който прѣди 12 години билъ ученикъ въ селското училище, разправя, че учителя имъ Драгутинъ Михайловичъ родомъ отъ сжщото село, билъ образувалъ ученически хоръ и ги училъ да пѣятъ народни пѣсни, между които и български. Той е запомнилъ началото на двѣ такива пѣсни; едната започва:

Мамо мила главата ме боли
На главата фино фесче.

другата:

Играло хоро прѣдъ Видинъ
Пуци ме мамо да видимъ.

Село Дубравица на Дунава отъ около 400 кжци. Помни се нѣкога да е било само отъ 30 кжци. За по-големата частъ отъ селото не можаха да ми разяснятъ отъ кждѣ сж прѣселени. Но тукъ има много прѣселенци отъ

България напр. отъ с. Шипка, отъ крайдунавскитѣ български градове, отъ Зайчарско — с. Вражогрънци; послѣднитѣ сега носятъ прѣкоръ „бугари“. Има сжщо много власи. Има косовци, които славятъ св. Андрѣя, има дошли отъ Австрия, които по-рано били отъ западния брѣгъ на Морава. Говори се само на моравско нарѣчие, но съ повече българизми, напр. „они се върнули тамъ“. Тукъ има много цигани; отъ млади цигани и циганки чухъ да пѣятъ пѣсни съ чисто български мотиви отъ источна България. Тукъ се помни добрѣ, че нѣкогашъ сѣрбско-българската граница е била на Велика Морава.

За селата Петка, Клоновикъ и Костолацъ нѣмамъ положителни извѣстия; изглежда, че тѣ сж смѣсъ отъ разни елементи. Кириковацъ мисля, че е влашко село, може би само по произхождение.

За селата: Дрѣмно, Брадарацъ, Малюревацъ, Бубушинацъ, Братинацъ, Набърде, Търняне и Салаковацъ, събрахъ слѣдующитѣ данни:

Селото Дрѣмно минава за българско село, така понѣ ми казватъ хора, които сж го изучили по-добрѣ. Азъ можехъ да разпитамъ само двама по-млади жители отъ това село. Тукъ имало старинци, косовци и отъ Тимошко; освѣнъ това имало заселенци отъ Австрия — власи, които сега сж посжрбени. Косовцитѣ сж дошли прѣди около 200 години, когато отивали въ Австрия. Една частъ — по-бѣднитѣ останали тукъ. Сега отъ тѣхъ има около 20 кжщи.

Село Бърдарацъ по-рано се е викало Бърдарци. Единъ 80 годишенъ старецъ ми разправи, че слѣдъ „косовската битка“ страната била опустѣла и останала пуста 250 години слѣдъ което почнала да се населява отъ доселенци изъ разни страни. Основната мисълъ е вѣрна, тѣй като дѣйствително тази страна прѣди 200 години е била опустѣла. Сетнѣ въ с. Бабушинацъ ми разправиха, че селото Бърдарацъ се състои отъ крайнци и други прѣселенци отъ български земи.

Село Малюревацъ сжщо състои отъ прѣселенци отъ Крайна — Тимошко и отъ други мѣста.

Село Бабушинацъ или Бабушинци; имало старинци и нови прѣселенци отъ прѣди 100 години и повече. Дали и старинцитѣ не сж били пакъ нови доселенци не може да се каже положително. Новитѣ доселенци сж отъ Крайна —

Неготинско между друго отъ с. Вражегрънци. *Тъзи доселенци по-рано говорили на единъ езикъ, който повече приличалъ на бълмарски. И старинцитъ сж говорили на езикъ, повече бълмарски,* но съ течение на врѣмето значително се посърбили и еднитъ и другитъ. Тука ми казаха че доселенци сж главно и въ селата Молуреваць и Бърдараць и при това доселници изъ българскитъ земи.

Село Братинаць отъ 110 кжци; помни се нѣкога селото да е било много малко. Има „Краинска махла“ съ доселенци отъ Велики изворъ — Зайчарско и други села. Има косовци празднуватъ св. Иванъ. Има до 30 кжци които празднуватъ св. Никола, отъ старинцитъ, но които пакъ неще да сж много стари, понеже се помни селото да е било много малко.

Село Набърде 80 кжци; тукъ имало старо село, което въ размирнитъ врѣмена прѣди около 150 години се разтурило и разпръснало. Старитъ жители на селото празднували св. Георги, който празникъ обикновено се праздува заедно съ св. Георгица, празникъ особено разпространенъ въ Тимошко. По кжсно селото, почнало да се заселва на ново дошли и отъ старитъ жители, но повече нови. Въ врѣмето на князь Милоша се е разглеждалъ единъ между селски споръ и се е констатирало, че с. Набърде е по старо отъ Търняне. Тукъ има 20 кжци които сж по произхождение отъ Косово. Отначало тѣ били петима братя; празднуватъ св. Никола. Има повече отъ 20 кжци доселенци отъ Тимошка Крайна отъ селата Вражегрънци и други; тукъ има „Краинска махла“, въ която празднуватъ св. Иванъ, св. Ангелъ, св. Петка и св. Георгица. Първи сж населили селото косовци, сетнѣ дошли крайнитъ. Това е било прѣди 150 години. *Крайнитъ помнятъ отначало да сж говорили на нарѣчие повече сходно съ бълмарския езикъ.* Единъ косовець, тукъ се е заселилъ отъ съсѣдното село Касидолъ отъ Бугарската махала. Характерно е, че тия косовци се викатъ бугари.

Село Търняне 250 кжци. Тукъ има „Краинска махала“ отъ заселенци изъ с. Сиколе, Неготинско и отъ Зайчарско, с. Бойница. до В. Изворъ. Има друга — влашка махала има и циганска махала. Срѣдъ селото има малка сръбска махла, вѣроятно първитъ заселенци, но отъ гдѣ сж дошли, никой

не помни. Има една фамилия „Косоричи“, но отъ гдѣ е по произхождение — никой не помни.

Село *Солаковацъ* голѣмо село, има бугарска, влашка и циганска махли. Българитѣ сж дошли прѣди 150 години отъ селата Гърляне, Старопатица, Звѣзданъ и др. Зайчарско „изъ Бугарията“. Отначало селото е било отъ седемъ кжци, но постоянно прииждали нови прѣселенци. Старитѣ още помнятъ българска рѣчь. Употрѣбаватъ се характернитѣ български думи: волъ, соль, по-добро, по-лошо; манара на мѣсто секира; обаче казватъ сега „разговарамо сѣрбски“. Забѣлжително, че тука циганитѣ сж добри земледѣлци, богати и напълно посѣрбени.

Сега идатъ селата Сираково, Беране, Баре, Касидолъ и Смолинацъ, по на истокъ отъ първитѣ — на границата на Пожаревската околия.

Азъ бѣхъ въ село *Баре*, гдѣто разбрахъ първо, че това село заедно съ *Беране* и *Сираково* по-рано образували едно село и че по-късно се раздѣлили на три села; второ че въ селото Баре помнятъ да сж по произхождение отъ Македония и иматъ тѣстни роднински връзки съ Беране и Сираково; слѣдователно излиза, че и тритѣ села сж по произхождение отъ Македония. Независимо отъ това узнахъ че въ с. Сираково има крайнци, напр. нѣкой си Дино по произхождение отъ с. Щубикъ. Тукъ казватъ лойзе, дѣлба, по-добро, по-лошо, „па се сбѣркало“.

Село *Касидолъ* се е прѣселило прѣди 150 години. Тукъ има „бугарска махала“ което е обикновенно явление въ Моравско. Но характерно е, обстоятелството, което добрѣ се помни, че тѣзи „бугари“ сж се прѣселили тука прѣди 150 години изъ *Митровица* — Косово! Едноврѣменно съ тѣхъ сж се прѣселили *еритѣ* т. е. чисти сѣрби отъ западна сѣрбия, които сега образуватъ „Ерската махала“. Има освѣнъ това нѣколко кжци крайнци. Има Горня и Бѣличка махали съ около 50 кжци, които се считатъ старинци и славятъ св. Никола. Еритѣ славятъ св. Димитрий. Въ Горня махала има и власи. Коледни пѣсни пѣяли прѣди 70 години.

Село *Смолинацъ* е отъ 500 кжци. Отъ тукъ князь Милошъ е прѣселилъ по първитѣ търговци въ Пожарево; по-рано с. Смолинацъ е било като градче и центъръ. Селото е отъ прѣди повече отъ 200 години. Най напрѣдъ дошли

седемъ кжщи косовци отъ Вучитрънъ; отъ тѣхъ сега има по-вече отъ сто кжщи. Има освѣнъ това около 60 кжщи „гърци“ които не сж друго освѣнъ българи отъ Македония. Има нѣколко кжщи „отъ България“ дошли отъ 50—60 години. Тука има двѣ „крайски“ махли дошли много отдавна отъ неготинска Крайна отъ селата Щубикъ, Бѣла рѣка и др. сжщо и отъ Княжевечко, има „шопи“ отъ Трънско. Отъ Косово имало нѣкой си Негро и фамилията се зове Нигричи. Имало други отъ мало Косово. Тукъ на близо имало с. Лавица прѣди 120 години.

Двойното село Лучина — Поповичъ на югъ отъ Пожарево минава като българско; тамъ и до сега се говори побългарски говоръ.

По думитѣ на финансовий агентъ въ Пожарево Тодоръ Господиновъ има българи или сж български още слѣдующитѣ села въ Пожаревската околия: въ с. Црънче; въ Крави долъ българи и сърби; въ Тополница — българи отъ Трънско; въ Велико село — сърби и българи; въ Кула — българи и сърби; имало българи въ селата Батуша, Божевацъ и Шапина, сжщо и въ селата Калище и Кленовникъ.

По шосето Пожарево — Жабари, селото Пругово пропуснахъ, а селата Поляна и Влашки Долъ сж влашки.

Прави впечатление че въ пожаревската околия по старитѣ имена сж чисто български, като напр. Дилко, Йота, Йовко, Анта, Петко, Кирко, Живанъ, Мата, Марко, Младенъ, Тодоръ, Грозданъ, Живко, Цанко, Миленко, Стоянъ, Стойко, Неша. Когато по-младитѣ поколения носятъ сръбски имена като: Милосавъ, Добросавъ и др. н.

Свиляйнечка околия.

Свиляинецъ околийски градъ съ 5—6000 души; въ околнитѣ села казватъ, че въ Свиляинецъ говора ималъ повече български черти на примѣръ намѣсто „зовни и“ казвали „зовни ги“. Други казватъ, че тамъ не се говори чисто сръбски, защото половината отъ населението било българско. Този градъ е билъ създаденъ много по-късно по-вече отъ пришелци изъ българскитѣ земи. Едно подробно издирване върху произхождението на гражданитѣ и езика имъ се налага. Тукъ единъ седемдесетъ-годишенъ старецъ доста богатъ чо-

вѣкъ разправя, че баща му се прѣселилъ отъ Видинъ и постоянно съжалявалъ за своитѣ „30 дюлюми лойзе“, които оставилъ. Той носилъ перчинъ и говорилъ бугарски.

Бусуръ, Суботица, Прощинацъ, Бобово, Ясеново, Дубница, Тропоне — половината и Дубница — половината; Гладна, Мачевацъ цѣли сж влашки.

Село *Луковица* тукъ главно сж заселници отъ Австрия отъ прѣди 200 години. Иматъ стари пѣсни за князь Лазара и Вукъ Бранковича. Може би тѣ сж косовцитѣ, за които нѣкои казватъ, че ги имало тука. Освѣнъ това има около 20 кжщи, които по произхождение сж краинци, заселени по-късно.

Село *Върланъ* сж около 50—60 кжщи. Върланци и сега говорятъ български, казватъ въ околнитѣ села. Селото отъ край врѣме е било съ толкова кжщи и никакъ не може да се увеличи. Тѣ сж отъ единъ край съ жителитѣ отъ с. Църни-калъ на Лепеница, въ Шумадия, както обясняватъ стари хора въ с. Църквинацъ. А въ с. Църникалъ на Лепеница за всички е извѣстно, че сж българи отъ Власотинско.

Село *Грабовацъ* има около 300 кжщи. Отъ това село се счита знаменития войвода Стефанъ Сингеличъ отъ врѣмето на Кара Георгия, тукъ понѣ той се е подвизавалъ; въ селото има параклисъ съзиданъ отъ него; понеже черква нѣма, този параклисъ служи и за черква. Но указа се, че Сингеличъ не е родомъ отъ тука, а отъ съсѣдното с. Войска, на Морава. Майка му се оженила повторно въ Грабовацъ, тукъ той е порасналъ и тукъ се е прославилъ. Бѣше ми особено интересно да разбера какъвъ произходъ има това село. Старитѣ хора не ми удовлетвориха любопитството. Тукъ прѣди 80 години сж били само 44 кжщи. Повечето празнуватъ св. Никола, св. Архангелъ и св. Георгица. Това показва, че селото има източно, българско, произхождение. Въ с. Луковица една жена разправя, че баба ѝ, която била отъ Грабовацъ казвала „хвърли пушка“, което тя запомнила. На всичкитѣ ми въпроси отъ гдѣ сж по произхождение не ми обясняватъ нищо: всички били старинци отъ край врѣме, всички говорили сръбски отъ край врѣме! Но гатанката се разясни въ едно съсѣдно село. Селото Грабовацъ било заселено както и всички други околни села прѣди около 150—

200 години. *Грабовци се доселили отъ Скопско и попрѣди говорили бългърски.* Човѣка, който ми разправи това ми заяви, че той е въ състояние да покаже въ това село всѣки родъ отъ гдѣ произтича. Отъ сѣщия източникъ узнавамъ, че с. Гложене — е отъ Гилянско; с. Войска отъ Гилянско — Скопско; с. Седларе отъ „източнитѣ страни“. Провѣрено това извѣстие за с. Седларе се оправда. По силата на това съобщение, всичкитѣ тукашни села дори до Дунава иматъ българско произхождение, което впрочемъ се потвърждава отъ толкова данни събрани отъ мене. Въ с. Грабовацъ има и повече косовски сѣмейства. Правятъ изключение отъ общия етнографически съставъ на страната половината Тропоне, Райковацъ на югъ и Гюринацъ на сѣверъ, които сж съ население отъ Ужичко, тѣй нарѣчени „ери“; сѣщо и селото Роанда съ шумадийско население. Тия села и до сега се различаватъ съ своя особенъ езикъ и други особености. Въ с. Радошинъ сж чисти „ери“ — (Ужичани), въ с. Бресе чисти арнаути. Всички села сж заселени едноврѣменно,

Село *Седлари* 91 кжщи, заселено прѣди 150 години отъ селата Николинци и Бучия, Княжевечко, сѣщо има доселенци отъ с. Мозгово, къмъ Нишъ и отъ съсѣдното с. Роанда. По-голѣмата частъ отъ селото, 40 кжщи празнуватъ св. Никола, 15 кжщи — св. Петка; Мозговчани 3 кжщи — св. Димитъръ и 20 кжщи изъ Роанда — св. Благовѣщение и св. Симеонъ.

Село *Войска*, както се казва и по-горѣ, е прѣселено едноврѣменно съ другитѣ села прѣди 150—200 години отъ къмъ Скопие — Битолско. Слѣдователно, въ родното село на Стефанъ Сингеличъ сж българи по произхождение. Тукъ има женско име „хубавка“ което показва че се употребяватъ чисто български думи. Азъ не можахъ да посѣтя това село.

Село *Гложане* има 350 кжщи. Помни се когато сж били само осемъ фамилии, които били доселени отъ Гилянско — Косово. Отначало селото било по-горѣ, на баиря и се викало Плоченикъ, тамъ сега се нарича селище. Тѣзи фамилии се дигнали отъ Гилянско — Косово, прѣди 150—200 години, когато е имало едно общо прѣселение. Тукъ намѣрили жителитѣ отъ едно чисто българско село, които, съ помощта на спахията, исплдили. Тѣ прѣминали Морава и се заселили въ с. Лапово, кадѣто сж и сега. Първитѣ седемъ

фамиллии сега образуватъ 90 кжци. Славятъ св. Георги, св. Арахангелъ и св. Стефанъ. Освѣнъ тѣхъ, тукъ има доселенци отъ село Матеевци — Нишко, отъ село Вратарница — Зайчарско, отъ Църна рѣка, отъ Свѣрлигъ и отъ Прилѣпско — Македония; всички тия образуватъ повече отъ 70 кжци. Има около 20 кжци „ери“ — чисти сърби, ужичани. *Тѣ се отличаватъ отъ другитѣ по лицето, по тина.* Сега всички говорятъ единъ езикъ. Първоначални гилянски езикъ е билъ другъ. Косовеца — гилянчанина — както ме увѣряватъ тука, значително се различава отъ чистия сърбинъ. Първия живѣе и добрѣ и злѣ; ако е злѣ, той чака по добро врѣме; но ера не прощава! Ера и черногореца сж еднакви! Поразително характерно опрѣдѣление на чистосръбския и моравския типове.

Село *Църквенацъ*; помни се нѣкога да сж били само 12 кжци. Първитѣ които заселили селото били отъ голѣмо Косово, или арнаутъ — Косово. Когато дошли тукъ намѣрили власи. Освѣнъ тѣхъ има редъ други доселени фамиллии отъ български земи напр. отъ село Матеевци — Нишко, отъ село Коритарии — Зайчарско, отъ с. Велики Изворъ сжщо Зайчарско, отъ с. Бѣла рѣка — Неготинско отъ с. с. Илино, Корито, Руище, Сеселци — около Ржтанъ (има махала Коричани). Отъ Църна рѣка и Свѣрлижко. Всички празднуватъ св. Никола, св. Георги, св. Архангелъ. Косовцитѣ 10 кжци празднуватъ св. Димитра. Тия които сж изъ околността на Ржтанъ — се викали по прѣди „торлаци“. Дѣдо му на единъ 90 годишенъ старецъ още говорилъ по торлашки; но вече баща му говорилъ „сръбски“. Въ това село има освѣнъ това около 20 кжци по произхождение изъ Сеница, тѣ славятъ св. Симеонъ.

Село *Дубле* е свеобщо извѣсно като чисто българско, тамъ се говори български и сега, обаче младото поколение почнало да се посърбява. Дубляни се отличаватъ като твърдѣ трудолюбиви, сериозни чисти и богати хора. Прѣселилъ ги Кара Георги отъ с. Гол. Изворъ, Зайчарско. Войводата Ресавеца, въ врѣмето на князь Милошъ искалъ да ги испжди отъ тука, вѣроятно защото не се посърбявали, но Милошъ не далъ, като казалъ че той гледа да увеличи жителитѣ на Сърбия, а не да ги намали. Кара Георги силомъ билъ прѣселилъ тука както В. Изворчани така и много други села.

Петровска околия.

Слѣдъ селото Влашки долъ, като се върви по пжтя отъ Пожарево къмъ Жабари и Свиляйнецъ, достига се село *Пръво* или въ ново врѣме *Александровацъ*. Отъ разпита на селенитѣ се установява че по голѣмата частъ отъ жителитѣ на това село, ако не и всичкитѣ, сж доселенци отъ Тимошка Крайна и отъ Свѣрлижко, т. е., Торлака.

Слѣдующето село е *Орѣховица*. Тукъ по рано е имало село Килимирово, което било растурено въ миналитѣ размирни врѣмена. Часть отъ жителитѣ на изчезналото село се прѣселили въ новото — Орѣховица. Тукъ има освѣнъ това нови доселенци отъ разни страни: отъ Косово, отъ Тимошка Крайна, отъ Свѣрлижко. Тукъ най-много се слави св. Георгица, на 3 ноемврий, което показва източното произхождение на жителитѣ. Именно свѣрлижани славятъ св. Георгица, Косовци — св. Стефанъ. Фамилията Теринджичи слави св. Никола. Помни се че селото е било заселено отъ прадѣда на нѣкой си Филипъ. Има доселенци отъ с. Стругаре — Крушевачко.

Слѣдующето село *Ракинацъ* прѣдставява сборъ отъ доселенци отъ Зеленъ-градъ, мисля да е нѣкждѣ въ Царибродско, отъ Трънско и отъ Тимошкитѣ села: Вражегърнци, Изворъ и отъ с. Ерешница — Кучевско къмъ Дунава, сжщо изъ България. Селото е било заселено въ врѣмето на Кара Георгия.

Въ с. *Долна Ливадица* има „Бугарска махла“ но и въ другитѣ части на селото повечето сж българи прѣселенци отъ югоисточнитѣ прѣдѣли. Въ това село повече сж доселенци отъ тимошкитѣ села: Райковецъ Криви виръ, Гърлянъ, Изворъ, Вражегърнци, Клачевица, Слатина, сжщо „изъ Бугария“. Има 5—6 кжци отъ Косово. Тукъ по прѣди носили сукмани, ручници и черни калци като въ България. Собствени имена отъ това село: Дона, Дойка, Гана, Варка, Гена, Райка, Цока, Цола, Недко, Петко, Генчо, Марта. Селото Горня Ливадица вѣроятно е отъ сжщото произхождение.

Село *Жабари* помни се когато е имало само деветъ кжци, на около било само гора, имало диви свини. Тука има доселенци отъ Криви виръ, Крайна, отъ селата Вражогърнци Гърлянъ и отъ Свѣрлжско. Езика има много чисто български черти.

Селата Порадинъ и Витежево сж влашки села.

Село *Кушелево* или *Глоговацъ* е голѣмо село отъ 800 кжши. Въ горната махла празднуватъ св. Андрея може би да сж доселенци отъ Косово или отъ нѣкждѣ отъ западна Сърбия, не можахъ да разпитамъ добрѣ. Въ долна Махла били смѣсь отъ разни краища: Крайници, Тимочани, Църноричани има и власи; тукъ най-много славятъ св. Георгица, св. Никола, св. Арахангелъ.

Село *Вошановацъ* заселено прѣди 150 год. е сборъ отъ разни елементи повечето отъ българскитѣ земи. Има отъ с. Раковица, Зайчарско, отъ Соколъ-Банско и отъ Неготинско. Голѣма часть отъ тѣхъ се викатъ „бугари“ и до сега, но езика е до нѣкждѣ измѣненъ. Тукъ има Банска махла има и власи. Баба му на разказвача още говорила български, като въ село Дубле, и носията е била като въ Дубле. Женитѣ по прѣди носели бѣлъ пешкиръ на главата пуснатъ отзадъ — ручникъ. Вече баща му говорилъ сърбски. Училището, войската и всичко е способствувало за измѣненieto на езика. По рано тукъ е имало село Доброславица, отъ тамъ се прѣселили въ Вошановацъ. У Люб. Ивановичъ, — Млава ¹⁾, — се казва, че Вошановацъ се поменува въ една повеля на князь Лазара отъ XV вѣкъ. Сегашното село се основало въ първата половина на XVIII вѣкъ. Първи сж дошли Шановци, сега 7 кжши отъ с. Доброселица на Морава; сетнѣ Бранковци неизвѣстно отъ гдѣ. Сетнѣ Зеленковичи отъ Паракинъ. По кжсно Младеновичи отъ Църна рѣка, Живадиновци, „ери“, сега 10 кжши, отъ Горна Махла -- Крушевачко; сетнѣ краинци 18 кжши, банци 10 кжши отъ Алексин. Баня; бугари 15 кжши отъ Видинско, власи изъ с. Николичево, Църна рѣка, 28 кжши.

За село *Добрине* до Вошановацъ родина на Петра Добриняцъ, Ивановичъ не дава свѣдѣния отъ гдѣ се е доселило, което ми се вижда странно. Извѣстно е че Петъръ Добриняцъ войвода при Кара-Георгия избѣгалъ въ Русия. Неговъ братъ Стефанъ Добриняцъ съ Абдула отъ сжщото село, българинъ доселеникъ отъ с. Матеевци до Нишъ, пакъ дигнали бунтъ противъ Милоша, съ цѣль да отцѣпятъ отъ Сърбия областъта на истокъ отъ Морава. Милошъ изселилъ

¹⁾ Иованович, Морава населя срп. земан. т. II.

цѣлото семѣйство на Добриняца въ с. Стойникъ до Арангеловацъ — Шумадия, гдѣто окончателно се посърбило.

Село *Орѣшковица*; една часть отъ населението е по-старо, не се знае отъ гдѣ е. Гвозденци 16 кжши сж отъ Баточина. Отъ Църна рѣка и Крайна има 54 кжши; има малко отъ Сеница „ери“ (16 кжши) а другитѣ сж отъ околнитѣ села. Тукъ има Гвозденска, Матичка, Миздрачка, Сатичка, и Влашка махли. Гешови и Соколови изъ България.

Село *Лопушникъ* отъ прѣди 30 год. основано отъ Косовци и Сеничани които сж бѣгали въ Австрия и се върнали тука. Прѣди 40 години дошли крайницитѣ, сетнѣ 20 кжши отъ с. Баре, тамъ сж българи, сетнѣ Огняновичи изъ Кучайна, жабарци отъ с. Жебараре и бугари изъ Пиротъ.

Село *Забърде* и с. *Панково* отначало, прѣди 150 год. сж били едно село отъ 5—6 кжши — косовци; като се раздѣлили, почнали да дохождатъ и други доселенци отъ Крайна, Хомоле, Кучево, Църна рѣка. Тука има много власи

Село *Велики Поповацъ* (или Арнаутъ-Поповацъ на 1733 г. у Радковича¹⁾ 24 кжши) отъ Косово, сега 105 кжши; отъ Църна рѣка — Звѣзданъ и Вражогърнацъ 43 кжши, другитѣ сж отъ околнитѣ села; прѣди 150 год. основано отъ косовци, каквито сега сж болшинство. Има бугари отъ Видинско 15 кжши, краинци отъ Соколъ Баня 10 кжши, отъ Църна рѣка 6 кжши, отъ Лѣсковецъ 4 кжши, „бугари“ изъ България 3 кжши.

Село *Каленово* отъ прѣди 200 години. Има старинци; сетнѣ отъ с. Йошаница — отъ Хомоле и отъ Суходолъ; сетнѣ отъ Звиждъ и Ресава.

Село *Кнежица*; първитѣ дошли тука сж отъ Косово отъ прѣди 150 години — Коруничи и Рашковичи; сетнѣ дохождатъ Нешичи и Блажичи; Милоевичи и Раничи изъ Шумадия; сетнѣ други отъ Крайна.

Село *Мало Лооле* отъ Косово, Млава, Хомоле, Крайна, Църна рѣка.

Село *Бистрица* отъ Косово, Морава, Крайна, Хомоле, Църна рѣка, Видинъ, Свърлигъ, Звѣзданъ, Охридъ,

Село *Златово* 100 к. изъ Сеница, отъ Ресава, Морава и отъ Костуръ 13 кжши.

¹⁾ Извѣщай Радковича 1733 г.

Село *Везичево* отъ Австрия, Сеница; отъ Дразиминовацъ, Дръмна;

Село *Джовдинъ* отъ Стара Сърбия (?) 115 кжци, отъ Сеница 59, Крайна, България, Ябланица, Морава — 33 кжци.

Село *Буровацъ*, 85 кжци отъ Австрия и западни сърбски земи; 30 кжци отъ България, Крайна и др.

Село *Табановацъ* отъ 160 кжци половината сж отъ Австрия и отъ западъ; половината отъ България и Крайна (има Бугарска махла).

Селата: Рашинацъ, Дубочка. Лѣсковацъ, Велико Лаоле, Ждрело, Стамница, Витовница, Мелница, Рановацъ, Кладурово, Кобиле, Бусуръ, Шетне сж влашки.

Изобщо на срѣдна Млава въ 37 села има заселени споредъ Ивановича: отъ Църна рѣка 124 семейства; отъ Крайна 121; отъ Морава 47, Ресава 40, Хомоле, Звиждъ и останалата Млава 45 семейства.

Отъ Порѣчъ на Дунава, отъ с. Добра (се тамъ, българско село), отъ Пиротъ, Лѣсковецъ, Лебане, Тополовникъ (до Рама на Дунава), Чешлева Бара, Крушевацъ, алексиничка Баня, Пожаревско, Мейданъ Пекъ и Свърлигъ всичко 14 семейства.

Независимо отъ това имаме отъ Стара Сърбия, т. е., отъ българскитѣ земи на западъ отъ Българ. Морава, отъ Косово, Лабъ (Арнаутлука), 38 сем.; отъ Македония и България 17 сем. отъ Влашко 21 сем. *всичко до тука 343 семейства доселенци отъ источнитѣ (български) земи.* Срѣщо това имаме отъ западнитѣ чисто сърбски земи:

Отъ Черна Гора, Босна, — 3 сем.; отъ Ужица, Вучитрънъ, Янево, Сеница, Косаница, Рашка 10 сем. отъ Австрия 56 сем. отъ Шумадия — 23 сем. *а всичко 110 семейства.*

За нѣкой отъ горѣпоменатитѣ села използвахме съчинението на Ивановича за срѣдна Млава. Тука въ планинската областъ още има редъ села, за които нѣмамъ никакви извѣстия.

Деспотовска околия.

Селата Богава и Балайнацъ не сж опходени отъ менъ. Въ с. Богава имало косовци. Въ село Балайнацъ ако се сжди по славата която най-много се празнува — св. Никола, св. Георгица, св. Петка — ще трѣбва да се заключи,

че сж повече отъ источнитѣ прѣдѣли — българскитѣ земи. Тукъ има отъ с. Блендия — Свърлишко и се викатъ бугари.

Село Бръстово е отъ 96 кжщи; най-първо сж дошли тѣй нареченитѣ „арнаути“ отъ Косово, сега сж 15 кжщи и славятъ св. Георги. Има фамилия Недѣлковичи отъ 40 кжщи, които сжщо славятъ св. Георги и св. Георгица, но отъ кждѣ сж, не можахъ да разбера. Фамилията Ресавчевичи или Додичи — 20 кжщи се счита като клонъ отъ фамилията Кнежевичи отъ Ломница, фамилия която е дала на Сърбия министри, посланици и протопопи. Отъ тази фамилия е билъ войводата Ресавеца въ врѣмето на князь Милоша. Тѣ се считатъ да произхождатъ отъ Косово и славятъ св. Никола. Има фамилия Маричи 20 кжщи произхождатъ отъ с. Лопушникъ, Пожаревско, славятъ св. Арахангелъ. Лукичи 20 кжщи произхождатъ отъ с. Суходолъ, отъ Мейданъ пекъ, дошли тука прѣди 150 год. и славятъ св. Георги. Има „бугари“, отъ Княжевечко 15 кжщи славятъ св. Никола. Власи отъ с. Николичево, Зайчарско, славятъ св. Арахангелъ. Собственитѣ имена тука сж Здравко, Станко, Радойко, Радивой (Дина).

Село Медведе. Най-стари сж тука Велиславевичи 30 кжщи, прѣселени прѣди 200 години отъ Косово, празнуватъ Кръстовъ день. Крестянич 80 кжщи не сж знае отъ гдѣ сж; дошли слѣдъ косовцитѣ. Разправя се, че като се срѣщнали, Крестянич се хранили съ царевиченъ хлѣбъ, а косовцитѣ съ житенъ. Тогава косовцитѣ, като разбрали че царавичния хлѣбъ е добъръ, почнали и тѣ да ѣдатъ такъвъ. Има 3 кжщи „мияци“, има Додичи 10 кжщи, славятъ св. Георгица; Яковлевичи 20 кжщи сжщо отъ Косово. Има 30 кжщи — св. Николци. На истокъ отъ с. Медведе, гдѣто сега се правятъ германски гробища имало единъ старъ градъ, който се викалъ Качаръ градъ; имало слѣди отъ зидове съ римски тухли. Забѣлжително, че въ Медведе се казва мечка и за мжжко и за женско. Тукъ ми казаха, че нѣкогашъ отъ Свиляйнецъ до манастиря Манасия (значи по цѣла Ресава) имало само 350 кжщи, които били всички въ зависимостъ отъ манастира Манасия.

Село Велики Поповичъ съ 314 кжщи. Най-стари тука сж Дебелянци, сто кжщи дошли отъ Косово прѣди 150—200 години. Празнуватъ св. Георги (24 ноемврий); Ковачичи сто кжщи дошли отъ Лѣсковецъ, други отъ с. Вражогър-

нацъ празнуватъ св. Арангелъ. Освѣнъ това има „харвати“ отъ Харватско, македонци и други разни търговци отъ българскитѣ земи.

Селата *Грабовица* и *Плажане* отъ първомъ сж били едно, но по-късно се раздѣлили. Сега Грабовица има 160 кжци, и Плажане 260. Най-старитѣ жители въ Плажане сж Лукичи 70 кжци, славятъ св. Петра. Дошли тука отъ Новопазарско. Голѣма фамилия Лукичи има и въ Грабовица отъ сжщия коренъ. Въ Плажане имало нѣколко кжци които празнуватъ св. Тома и св. Мрата, очевидно пакъ отъ западно произхождение. Въ Плажане има 70 кжци — св. Николци, не помнятъ произхождението си, но св. Николци има тука и такива, които се считатъ крайнци. Има Ракичи или Цицичи 12 кжци, които празнуватъ св. Георги. Други 10 кжци, които празнуватъ св. Иванъ, има три кжци »бугари« отъ с. *Дубоки на Морави*. Старитѣ имена тукъ сж Голубъ, Стайко, Радоико и др. Характерно е че тукашнитѣ жители, вѣроятно старинцитѣ и тия които сж отъ источнитѣ прѣдѣли, носятъ прозвището „шияци“. Тѣ ги наричатъ златовцитѣ (отъ с. *Златово*), които сж по-насъверъ, задъ баиря, и които се считатъ за „ери“.

Село *Милева*. Най голѣма е Бърдянската махла, половината село, споредъ едни сж отъ Топлица, споредъ други отъ Косово, което е споредъ насъ се едно, защото и еднитѣ и другитѣ сж отъ българско произхождение, празнуватъ св. Димитъръ. Лукичи 17 кжци празнуватъ св. Стефанъ, по потѣкло сж отъ с. *Осеница* — Косово. Има Беревики 8 кжци празнуватъ св. Георги, има Пърняворска махла 14 кжци които празнуватъ св. Георги; въ Гюкичка махла сж каравласи които сжщо празнуватъ св. Георги, сега посърбени.

Има Скокичи 26 кжци отъ Криви виръ празнуватъ св. Иванъ. Има три кжци отъ Морави или изъ Пиротско; двѣ кжци „бугари“ изъ с. *Леновци Зайчарско* (родното село на Хайдуть Велко). Златовцитѣ ги наричатъ „шияци“. Отъ тукъ има погинали на Каменица.

Село *Буковацъ* съ 115 кжци Фамилията Гагичи отъ 7 кжци, слави св. Иванъ — е по произхождение отъ Колашинъ Новопазарско; къмъ сжщитѣ вѣроятно трѣбва да се отнесатъ Савичи 20 кжци, славятъ сжщо св. Иванъ. Другитѣ фамилии сж отъ источнитѣ прѣдѣли; така Михайловичи

4 кжши и Иличи 20 кжши славятъ св. Георги и Георгица едни сж отъ Звѣзданъ — Зайчарско, други отъ с. Сиколе — Неготинско. Кръстичи 15 кжши славятъ св. Тодоръ, сж отъ Тимошко. Нешичи отъ с. Мирово, отъ Тимокъ. Се отъ татъкъ трѣбва да сж Гаичи 4 кжши, Раковичи 5 кжши, Стайковичи 6 кжши Мандичи 4 кжши, Коруничи (отъ собствен. име Корунъ) 2 кжши, и Гагичи които славятъ св. Никола, св. Георги, св. Петка, св. Рангелъ. Като разпитвахъ дѣдо Величко 80 годишенъ отъ родътъ Кръстичи, той добави: „всички сме отъ тамъ—отъ Тимошко и Видинско“. Като го питахъ какъ казватъ, пладнѣ или подне, казва подне и добавя: пладнѣ — то бѣше едно врѣме, когато бѣхъ малъкъ; сжщо и за думитѣ солъ, волъ, лойзе. Обаче и сега въ языка има много български думи. напр.: иди ги викни; искамъ, бутамъ, потегли и др.

Селото *Ломница* се е отдѣлило отъ с. Буковацъ, когато е било още на стари Буковацъ, по близо до манастиря Манасия. Тука има фамилия Кнежевичи отъ 30 кжши и Протичи отъ сжщия родъ, славятъ св. Стефанъ. Нѣкогашъ сж дошли деветъ братя отъ Косово; седемъ останали тука, а двама отишли въ с. Тручевацъ по на югъ, се на Ресава; тази фамилия, особено Протичи е извѣстна въ Сърбия понеже е дала отъ своята срѣда протопопи, министри, посланици и др. Има фамилия Додичи, които славятъ св. Никола. Стари имена: Гвозденъ Вула, Вучко, Радойко, Милойца; има една фамилия отъ с. Мирово — Зайчарско отъ 10 кжши. Има една фамилия Цуричи; има 20 кжши славятъ св. Рангелъ; 30 кжши св. Георги.

Селото *Паневацъ*, по на вѣтрѣ въ планината, минава за „ерско“, викатъ сж „ери“ значи сж отъ Новопазарско и Ужичко. Но и тука трѣбва да има доселенци отъ источнитѣ прѣдѣли. Има фамили Крестияничи, Милойковичи и др. Селото Крупая прѣзъ планината въ Жагубичко не ще да е ерско, защото тамошнитѣ викатъ отсамнитѣ села Паневацъ и Сладая—„ери“. Паневацъ се е заселило прѣди 150 години.

Селото *Липовица* 90 кжши, минава цѣлото за българско, но сега разбира се говори се общото нарѣчие, Нешичи 10 кжши прѣселени отъ с. Мирово до планината Ржтанъ; Стояновичи 5 кжши отъ Църна рѣка, отъ с. Златово. Увѣряватъ че и другитѣ сж църнорѣчани, но въ селото не съмъ

ходилъ. Това село се е заселило 30 години прѣди Паневацъ, значи прѣди 180 години.

Селото *Сладая* повечето сж „ери“ защото така ги наричатъ другитѣ околни села между които и Крупая. Тѣ се различаватъ отъ другитѣ села и по языкъ и по обичаи и външность. Първо сж дошли Радичевичи; има още Новаковичи и Бърдяни. Има освѣнъ това четири кжщи „бугари“ отъ с. Сумраковацъ — Тимошко.

Селото *Дворище*, първоначално се помни да сж били само седемъ кжщи. Най-старата фамилия е Лайчка, 30 кжщи, славятъ св. Никола. Не помнятъ отъ гдѣ сж. Лайкичи имало въ с. Крупай и Милатовацъ, Жагубичко, сжщо и въ Влашко. Дѣдо Райко 90 год. отъ фамилията Цвѣтичи или Цвѣтковичи, казва че сж старинци. Фамилията Митичи или Дръчичи отъ фамилията Бюлюкъ-башичи, отъ с. Войникъ (слѣдователно българи) славятъ св. Иванъ. Има четири кжщи отъ Трънско или Пиротско, викатъ са „бугари“, дошли по кжсно, славятъ св. Никола; има още св. Петковци 12 кжщи, св. Архангеловци 4 и св. Георгиевци 10—12 кжщи. Има власи отъ с. Сиколе, Неготинско. Употрѣбаватъ думитѣ: мечка, лейзе, тури, остави, бутай търгни го, похитай, работа, въ живота ми! Има имена Здравко, Живота, Живко, отъ тукъ има загинали на Каминица. Помнятъ да е имало турски спяхия. До селото е имало старъ турски пжтъ за Дунава, а надъ селото има „грѣчка градина“ тамъ имало и лозе. На близо има едно старо селище.

Село *Стеневацъ* има три махли: Кеосичка—30 кжщи, Бугарска — 15 кжщи и Величка — 30 кжщи. Най-стари сж Кеосичи отъ Косово — Вучитрънъ. Тѣ сж дошли прѣди 200 години, останали тука три кжщи, а двѣ сж отишли по на вътрѣ въ планината и основали село Стръмостенъ. Други двѣ кжщи отишли въ Срѣмъ. Славятъ св. Георги, св. Ангелъ. Лукички три кжщи отъ Ргогина, Зайчарско, славятъ св. Иванъ; Димитровичи 3 кжщи отъ Прокупле — св. Стефанъ. Войновичи 5 кжщи отъ с. Сумраковацъ — Църна рѣка св. Тодоръ. Въ Бугарска махла Гошичи 10 кжщи отъ Тетово.

Село *Стръмостенъ* основано отъ Кеосичи дошли отъ Косово. Косовци сж половината село. Има Буклияри и власи; има четири кжщи пиротчани дошли по-кжсно.

Село *Еловацъ* първи сж заселили Пейкичи отъ Пекъ-Метохия „арнаутлука“. Има Лукичи празднуватъ св. Лука; Косаровичи-Милетичи, Бърдяни, Новаковичи отъ Косово празднуватъ св. Арангелъ. Буковичи славятъ св. Никола. Има шестъ кжщи „бугари“.

Селата *Поповникъ* и *Езеро* по прѣди сж били въ с. Ресавица и сетнѣ се отдѣлили въ сжщото землище. Сега селото Ресавица е само влашко. Въ Поповникъ има фамилии: Чокичи 15 кжщи празднуватъ св. Стефанъ, Ружичи 5 кжщи св. Никола, Кръстичи 15 кжщи св. Стефанъ, Еремичи 3 кжщи св. Димитръ, Еликичи 4 кжщи — св. Рангелъ; отъ гдѣ сж дошли отъ край врѣме — не помнятъ. Има Пърняворци 4 кжщи — св. Рангелъ, по рано сж били пърняворъ (прѣдмѣстие) на манастиря Бѣла Черква, който е тукъ на близо. Тукъ освѣнъ това има седемъ кжщи отъ Пиротско, една фамилия отъ с. Мозгово, Нишко. Има и власи, които сетнѣ сж дошли.

Селото *Езеро* се състои отъ 150 кжщи. Главната махла е „бугарска махла“ дошли отъ Мозгово до Нишъ или до Делиградъ, 70 кжщи славятъ св. Никола и св. Арангелъ, вѣроятно отъ бугарската махла. Има още сърбски и влашки махли. Има 20 кжщи отъ фамилията Кеосичи. Има други които славятъ св. Мартъ. Тукъ се чуватъ формитѣ: ручалъ, говорилъ и пр.

Село *Кованица* 74 кжщи, сега една община съ Езеро. Първитѣ които сж основали селото сж били отъ Косово — Копаоникъ, сега сж 30 кжщи славятъ св. Иванъ. Има десетина кжщи отъ с. с. Ласово и Върбовци на Църна рѣка — тимошко славятъ св. Георги и св. Никола. Тукъ се помни и разправя за хайдутъ Велко; седемъ години водилъ борба съ турцитѣ; денемъ се криелъ и нощѣ нападалъ. По цѣлъ мѣсецъ се губилъ и сетнѣ ненадейно нападалъ турцитѣ. Земята въ с. Кованица не е твърдѣ добра: „изгори лѣти, па нѣма нища“.

Селата Жидиле, Бигреница и Бѣлайка сж влашки села.

Село *Войникъ* 150 кжщи е едно отъ най-старитѣ села тукъ. Първитѣ доселенци сж били Булюкбашичи сега около 40 кжщи, Цвѣтковичи 35 кжщи, послѣднитѣ славятъ св. Кирика и Маринковичи 40 кжщи, всички дошли отъ истокъ изъ задъ планинитѣ, отъ Звѣзданъ изъ Църна Рѣка и отъ

Шаръ Каменъ отъ Неготинска Крайна. Тукъ има св. Ангеловци 40 кжци и св. Николци 30 кжци. Цвѣтковичи произтичатъ отъ бугарина Цвѣтко, а Булюкбашичи отъ нѣкой си булюкбашия, който вѣроятно заповѣдвалъ въ с. Войникъ. Селото зема началото си отъ прѣди около 200 год. Прѣди около 130 години въ това село е дошла баба Смиляна отъ с. Паляне кюприйско, а тамъ била дошла отъ с. Варваринъ на Морава; отъ нея е фамилията Смиляничи. Има 5—6 кжци славятъ св. Тома и Микичи 10 кжци дошли отъ Австрия.

Село *Деспотовацъ* окол. центръ, 50—60 кжци, ново село образувано отъ кралъ Миланъ, до манастиря Манасия зиденъ отъ деспотъ Стефанъ сърбски владѣтель. Доселенци сж отъ Македония, Враня и отъ околнитѣ села Драмимировацъ, Богава, Медведе, Милева, Витанци и Буковацъ. Една по стара жена тука отъ Враня ми прави впечатление че употребява формитѣ: дойдатъ, кажатъ, вмѣсто обикновенитѣ тука: дойду, кажу; тя се смѣе на другитѣ че говорили „шопски“. Бабата има право, защото основнитѣ черти на този езикъ (на „моравското нарѣчие“) дѣйствително сж шопски.

Село *Трукевацъ* 80 кжци. Първитѣ доселенци тука сж Спасичи, 17 кжци, славятъ св. Симеонъ. Спаса е дошелъ отъ с. Домузъ Потокъ, сега Милошево, отвѣдъ Морава (което минава за българско село) а тамъ дошлѣ отъ Косово, други казватъ отъ Осеница. На Углеша, 40 год., баща му билъ Миласавъ, дѣдо му Вуксанъ, прѣдѣда му Голубъ, а прапрадѣда му Спаса. Най-голѣмата фамилия тука сж Кнежевичи, 40 кжци, славятъ св. Стефанъ; отначало сж били само четири кжци и сж дошли отъ село Ломница, а тамъ дошли отъ с. Ресавица, а тамъ не се знае, може би отъ Косово — Стари имена: Стефанъ, Милошъ, Вучко и др.

Село *Витанци*. Тукъ най-стара фамилия отъ 10 кжци сж Бъркичи или Саричи отъ нѣкой си баба Сара. На стареца Васа 75 год. баща му билъ Станоя, дѣдо му Миленко, прадѣдо му Филипъ. Не знае отъ гдѣ е Филипъ; другъ отъ сжщата фамилия ми каза че билъ отъ Прилѣпъ. Васа несъзнателно употребява члена въ думитѣ душа-та, села-та, други не признаватъ да се употребява членътъ въ тѣхното село. Тукъ има Дундичи отъ Домузъ Потокъ, Бобичи отъ близкото село Плажене. Петъ кжци отъ Новопазарско —

Сеница, най-стария прѣдставитель на тази фамилия се е викалъ Ненадъ. Има 5 кжци Зайчарци. Тукъ има „бугарска махла“ отъ нѣколко кжци и „гърци“ сжщо отъ 2—3 кжци.

Кюприйска околия.

Влашки села въ Кюприйска околия сж: Исаково, Влашка Бигреница, Батинацъ.

Село *Дубока* на Морава. Тукъ населението се състои отъ двѣ отдѣлни групи. Едната група съставляватъ дошлитѣ отъ Колашинъ — Новопазарско, другитѣ отъ источнитѣ страни или може би и стари мѣстни. Най-голѣма е фамилията Недѣлковичи, казватъ че прѣди около 200 години нѣкои си Недѣлко е дошелъ отъ Колашинъ, сега сж 40 кжци. Недѣлко бѣгалъ отъ турцитѣ, мнналъ прѣзъ Враня, гдѣто *българитѣ* му спомогнали да избѣга тука. Богдановичи или Медичи 58 кжци иматъ слава св. Лука, изглежда да сж пакъ отъ западъ. Къмъ другата група принадлежатъ Савичитѣ 30 кжци славятъ св. Георги; Гюричи 30 кжци славятъ св. Никола; Петровичи 11 кжци славятъ св. Димитръ. Нѣкои отъ тѣзи дошли изъ отвѣдъ Морава отъ с. Ланище, което минава за българско село. Отъ това село Дубока има 20 кжци приселени въ село Црънче прѣзъ Морава. По-горѣ споменахме че въ село Плажене има три кжци „бугари“ прѣселени отъ това село Дубока. Излиза че тукашнитѣ жители, понѣ часть отъ тѣхъ по-рано се викали „бугари“. Отъ тукъ имало погинали хора на Каминица.

Мали Поповичъ 84 кжци, по-рано сж били 30 кжци. Тукъ поддържатъ че не знаятъ отъ гдѣ се доселили. Азъ мисля че по всички признаци тѣ трѣбва да бждатъ доселенци отъ источнитѣ български страни. Въ Кириковска махла 5 кжци празнуватъ св. Никола; въ Маринковска махла 6 кжци празнуватъ св. Петка; Маринковичи двѣ кжци празнуватъ св. Никола. Отъ Видинъ има петъ кжци. Тукъ се говори моравско нарѣчие съ много по-вече българизми. Тукъ по-рано имало гайди; сега такива имало още въ с. Балайница, Деспотовско и по селата въ Левачъ. Другъ изслѣдвачъ може да излѣзе по щастливъ отъ мене, да испита отъ кадѣ сж жителитѣ на туй село.

Село *Глоговацъ* голѣмо село, сж изъ Зайчаръ, Криви виръ и Ласово на Тимокъ. Славятъ св. Георги, св. Иванъ, св. Арангелъ, св. Никола. Има нѣколко кжци отъ Косово.

Село *Крушари* 246 кжци. Тукъ жителитѣ главно сж отъ двѣ групи по произхождение; едни отъ западъ — чисти сърби, Келичи 10 кжци славятъ св. Стефанъ сж отъ Шумадия. Миличичи 10 кжци славятъ св. Мрата, вѣроятно сѣ отъ тамъ. Отъ втората група, отъ българскитѣ земи сж: Полутачка фамилия отъ с. Ласово, Зайчарско славятъ св. Петка. Маленовичи 12 кжци славятъ св. Рангелъ. Видоевци 90 кжци славятъ св. Никола. Има една фамилия, три кжци, отъ с. Матеевци, нишко; други отъ селата Дразимировацъ и Вирене които минаватъ за български села. Въ по ново врѣме има прѣселенци отъ Пиротъ, видинско. Има дошли изъ отвѣдъ Морава отъ селата Буковча и Ланище, които минаватъ като български села. Такъвъ е напр. Живко „прави бугаринъ“.

Село *Субска* 170 кжци. Тукъ има прѣселенци отъ Малъкъ изворъ до с. Мирново, зайчарско, други отъ Църна рѣка и отъ Криви виръ славятъ св. Никола и св. Иванъ. Изъ Трънско 3 кжци дошли прѣди 20 години, отъ Вранско една кжца; има власи отъ с. Ракитово, Църна рѣка. Отъ западъ прѣселенци нѣма. Най-много славятъ св. Никола.

Село *Вирене* е доселено главно отъ гр. Лѣсковецъ на Морава; околнитѣ села иматъ за него прѣдставление като за по-чисто българско село. Тукъ има голѣма българска махла; има и косовци. Всички говорятъ на едно общо нарѣчие, което по-съзнателнитѣ не го считатъ нито за сърбско нито за българско.

Селата *Палене* и *Иванковацъ* сж съединени. Въ с. Палене сж отъ Новопазарско фамилиитѣ Чабричи и Керичи по-вече отъ 20 кжци, славятъ св. Илия и св. Мратъ. Отначало сж били само три кжци, доселили сж прѣди 150—200 години отначало на блиския баиръ, въ село Милослава, гдѣто имало само 7 кжци, сетнѣ тука. Тукъ има фамилия Сливарци прѣселени отъ Зайчарско сжщо други 7 кжци отъ с. Луково — Зайчарско. Отвѣдъ Морава има Чабричи, които се считатъ косовци; не сж ли и тѣзи отъ тамъ?

Въ Иванковци фамилии: Рецичи, Мукавци, Младеновичи и Ионикевци. Рецичи може да сж отъ Новопазарско. Мукавци

има село на Косово. До гр. Кюприя имало чисто българско село Мукава или Мучава. Иониковци били отъ с. Гърляне Зайчарско, Младеновци славятъ св. Петка изглежда да сж се отъ тамъ. Палянци казватъ че Иванковци сж като тѣхъ: едни отъ Новопазарско, други отъ Тимошко.

Село *Сене* не е изслѣдвано, но по нѣкой признаци изглежда да е отъ западно произхождение, вѣроятно съ голѣма източна примѣсъ.

Село *Дражимировацъ* около 80 кжци. Най-старитѣ жители тука сж въ Маджицка махла Максимовичи и Павловичи 10 кжци славятъ св. Никола. Бащата на Максима — Илия, дошелъ отъ България. Въ Горна-махла живѣятъ Драганци, Крисяничи и Ивановичи 10 кжци, славятъ св. Ангелъ. Отсетнѣ се доселили българи отъ с. *Шавацъ* близо до Паракинъ, 10 кжци празнуватъ св. Стефанъ. Въ Ангелйиска махла 4 кжци празнуватъ св. Петка. Първитѣ доселенци живѣли отначало край Морава, по на югъ отъ селата: Поята, Мириловацъ и Секирица; родоначалника Илия живѣлъ въ Шавацъ. *Най-послѣ ми обясниха, че всички били отъ Българи отъ околността на София. По-рано говорили бугарски цѣлото село.* Единъ старецъ обяснява, че като дѣте искалъ отъ майка си „лебъ“, а тя го била да казва „леба“, явило се общо течение да се говори сръбски защото „кадѣто отидешъ се сръбски трѣбва да се говори“. Никой не е смѣялъ да говори български. Отъ това село има загинали на Каменица.

Село *Стубица*. Отъ Косово били: Путюрочки 20 кжци славятъ св. Иванъ; Морачки 80 кжци славятъ св. Рагелъ; Вуовичи 60 кжци славятъ св. Рангелъ. Отъ начало били седемъ кжци. Сѣтнѣ дошли Яблановичи 4 кжци отъ с. Ябланица Църнорѣчко и Миленковичи 20 кжци изъ България. Дошли сж още Вулетици 15 кжци славятъ св. Петка. Има 30 кжци, които славятъ св. Никола. Отъ друга страна сж по-сетнѣшнитѣ доселници: 20 кжци, които празнуватъ св. Лука дошли отъ Ресава; Бѣличи 6 кжци, които празнуватъ св. Трифонъ; Мачисчичи отъ Мачва и Маджичи.

Дълго врѣме до 1833 год. Стубица е било послѣдното сръбско село (подъ Ресавеца); по на югъ вече Забрѣга е било подъ турчина. Тука е била сръбско-турската граница.

Село *Забрѣга* смѣсь отъ западни и изсточни доселенци. Западни доселенци: Морачани славятъ св. Рангелъ 20 кжци отъ Ужица, Бурмази св. Рангелъ 25 кжци отъ Студеница — Рашка; Дивляни (има ги и въ Крагуевачко) 20 кжци. Има други като напр. Иоичи — св. Никола, които трѣбва да сж отъ истокъ. Езика тукъ прави впечатление на по-български отъ другадѣ. Отъ изтокъ трѣбва да сж Деяновичи славятъ св. Петка. Има Цингари (цигани) 10—15 кжци.

Село *Поповацъ* най-напрѣдъ заселили сслото Куртичи, Косовци и Треничи не се знае отъ гдѣ. Първитѣ се били установили на сѣверъ отъ селото въ мѣстността Ливади, вторитѣ на югъ отъ рѣката въ мѣстността Маква. Сѣтнѣ рѣшили да се събератъ въ едно село. Въ една война избѣгали въ Австрия, но по-сетнѣ се върнали назадъ. Селото било изчезнало и само по начертанията на мѣстността могли да узнаятъ кждѣ е било по-рано. Куртичи сж 30 кжци и славятъ св. Димитъръ; Треничи 30 кжци славятъ св. Никола. Отъ сетнѣ се доселили, прѣди сто години, Гюричи отъ с. Изворъ Зайчарско и Томичи отъ Църна рѣка. Нешичи 5 кжци славятъ св. Димитъръ сж отъ Звѣзданъ Зайчарско. Има доселенци изъ Нишко славятъ славятъ св. Арангелъ. Има други 6 кжци св. Арангеловци и 6 св. Ивановци не знаятъ отъ гдѣ сж. Има Томичи отъ близното с. Буляне, и 4 кжци изъ Забрѣга и Дрѣновацъ, тукъ наблизо, славятъ св. Петка. Отъ тукъ хора сж земали участие въ боя на Каменица. Нѣкои разправятъ, че царъ Шишманъ държалъ до Морава. Неговата дъщеря била женена за Крали Марко.

Село *Бошняне* у околнитѣ села минава като българско, но тамъ не ми обясниха това добрѣ. Въ с. Давидовацъ казватъ въ Бошняни има „три сорта“ хора: власи, бугари и цигани. Селото се е заселило така: нѣкой си паша Бошнякъ отъ Паракинъ тука ималъ чифликъ. Той докаралъ селяни отъ Паракинско и ги заселилъ тука. Отъ неговото име селото се вика Бошняне. Има фамилия Бърбичи три кжци славятъ св. Арангелъ; св. Рангелъ славятъ 30 кжци, св. Николци 20, св. Петка 12, св. Георги 10, св. Лука 4, св. Сава 10 кжци. Послѣднитѣ двѣ фамилии трѣбва да сж отъ западъ. Въ Бошняне има „бугарчичи“. По-рано имало повече, но слѣдъ освобождението на Нишъ се върнали обратно. Нишлии шесть кжци славятъ св. Петка. Има доселенци отъ близното

село Долна Мутница. Другитѣ околни села намиратъ, че тука се употрѣбаватъ повече български думи въ езика, Има доселенци отъ Църна рѣка.

Градъ *Кюприя* до 1804 год. е билъ турски воененъ лагеръ съ извѣстно число жители албанци; имало десетъ християнски кжщи, сега има 1000. — Държавния чифликъ Добричево е билъ градска мера, която се викала Лудополе. Въ чертата на града е било *българското* село Мучава, жителитѣ му сж отишли въ Иванковци — Паляне, отчастъ въ Субска. Тукъ има доселенци отъ Прилѣпъ, Гиляне, Прищина, Трънъ и други източни градове и отъ околнитѣ села; има 200 кжщи отъ Банатъ, особена махла. Други отъ западна Сърбия нѣма. Двѣ трети отъ жителитѣ и сега сж земледѣлци. По-рано говорили други езикъ; и сега казватъ: доведи ги, а не доведи ихъ; отъ 1860 год. езика почва да се измѣнява. Има махли: Жировница, Мучава и др.

Паракинска околия.

Село *Давидовацъ* отъ 58 кжщи. Най-първо сж заселили селото Пайкичи, сега 9 кжщи, дошли отъ Косово, славятъ св. Иванъ. Сетнѣ по кжсно дошли Станковичи сега 4 кжщи отъ с. Читлукъ Княжевечко, славятъ св. Никола; Иовичи отъ с. Блендия, Соколъ-Банско, славятъ св. Никола. Има Здравковичи 9 кжщи, славятъ св. Рангелъ, баба имъ е отъ с. Блендия. Има и други отъ с. Чутлукъ и въобще отъ Свърлишко. Гюричи 5 кжщи славятъ св. Арангелъ, Таничи 5—3 кжщи славятъ св. Георги. Миладинови славятъ св. Никола. Стоишичи славятъ св. Никола; най-първо се заселила с. Главица, сетнѣ с. Сене и сетнѣ Паракинъ, казватъ тука.

Село *Главица* 120 кжщи. Тука има фамилии; Плякичи 8 кжщи, славятъ св. Никола; Нешичи 6 кжщи славятъ св. Иванъ милостиви (слѣдъ св. Рангелъ). Геогичи 12 кжщи славятъ св. Богородица, Дуличи 8 кжщи славятъ св. Никола; Радойковичи 8 кжщи — св. Никола; Ивановичи 10 кжщи; Иванковичи 10 — кжщи, св. Рангелъ. Рецичи 12 св. Лука; сички, освѣнъ постѣдната фамилия, сж отъ Нишко, Църнорѣчко, Соколъ-Банско, Княжевечко, Свърлижско.

Село *Текия* минава за българско село. Единъ старецъ отъ това село ми разправя много ясно, че почти цѣлото

село е прѣселено отъ Македония — Кумановско. Въ Давидовацъ — знаятъ, че въ Текия сж българи отъ Вранско и Лѣсковецъ. Сжщото говорятъ и въ други околни села.

Село *Лебина* малко село, тукъ имало българи, власи, ери и цигани. Българитѣ били отъ Лѣсковецъ, дошелъ нѣкой си Цвѣтко.

Село *Стрижа* има Стойковичи 5—6 кжщи — косовци; има тѣй нарѣчени „биволари“. Лѣсковчани 5—6 кжщи и повече, дошли отъ с. Чепуре, тукъ наблизо, отъ тѣхъ — „биволаритѣ“ най-много сж въ с. Горне-Видово. Има Богдановичи отъ Вранско, има сжщо отъ Трънско 4 кжщи. Отъ близкото село Ратари има 4 кжщи.

Село *Ратари* цѣлото е ново заселено. Има отъ с. Скорица — тукъ балканско село, три кжщи отъ Нишъ; има и други „бугари“ отъ Велико-Търново — България; има отъ с. Плана, тукъ въ планината. Има и нови доселенци черногорци.

Село *Чепуре* 93 кжщи; най-напрѣдъ били 7 кжщи. Гойковичи сж половината село, отъ Косово. Гойко първи е основалъ селото. Други казватъ Веселинъ отъ фамилията Маричи основалъ селото прѣди 150 години. Гоцичи сж отъ Косово и славятъ св. Никола. Савичи 6 кжщи славятъ св. Сѣргея (черногорци?). Отъ сжщата фамилия имало въ с. Сене до Кюприя подъ името Васичи, съ сжщата слава. Отъ Веселиновата фамилия, основателя на селото, имало въ с. Поточацъ отвѣдъ Морава. Тамъ имало Савичи — косовци — голѣма фамилия, сжщо и Банчичи отъ Соколъ-Банско. Тукъ има фамилии отъ Свърлижско.

Тука има „биволари“ отъ сжщитѣ, които сж и въ Горне-Видово дошли отъ Вранско или Лѣсковечко, 5 кжщи. Петровичи и Тасковичи отъ с. Скробница, Соколъ-Банско, 2 кжщи отъ Зайчарско славятъ св. Георгица — 3 ноемврий. Станковичи 2 кжщи отъ с. Чифчи-Бара, Соколъ-Банско, славятъ св. Петка. Стошичи (отъ Стоша — Стоянъ) 2 кжщи отъ с. Гредетинъ, славятъ св. Никола. Гвозденъ изъ с. Рушевица, Алексинечко (и въ Шавацъ има Гвозденичи). Има отъ с. Върбовацъ, Зайчарско. Геокичи отъ с. Скробница, Соколъ-Банско. Отъ с. Скорица тукъ въ планината. На моитѣ думи, че тѣ не сж нито сърби, нито българи, а моравци, забѣлзватъ, че и сърбитѣ тѣй ги викали.

Село *Шавацъ* 90 кжщи. Първи „е побилъ колецъ“ и основалъ селото кнезъ Миша съ фамилията си, сега отъ нея има 12 кжщи, празнуватъ св. Георги и св. Георгица. Иоксимовичи 4 кжщи изъ Ягодинско — Бѣлица и Драгашевичи изъ Ягодинско, празнуватъ св. Арангелъ. Има отъ село Забрѣга, тукъ въ планината. Георгиевичи 5 кжщи отъ село Бусиловацъ, славятъ св. Стефанъ. Мукаявци има 5 кжщи. Живановичи 7 кжщи — св. Георги, Давидовичи петъ кжщи — св. Иванъ, Ивановичи 5 кжщи — св. Никола, Добричичъ 1 кжща — св. Никола; Петровичи 7 кжщи — св. Иванъ. Вижда ми се, че селянитѣ не сж достатъчно искрени, като казватъ, че не помнятъ произхождението си. Отъ тукъ „бугари“ се прѣселили въ други села.

Тукъ има Радованъ изъ Криви виръ съ двѣ кжщи, слави св. Стефанъ. Савичи изъ с. Печеневци, Лѣсковечко. Прѣди години изъ Трънско сж дождали по десетина кжщи, стоели по извѣстно врѣме и си отивали. Отъ тия трънчани сж останали по разни околни села по една двѣ кжщи за винаги. Тукъ една махла се вика Батинацъ — Пърняворъ (Пърняворъ значи прѣдмѣстие, прѣградие, доселено отпослѣ). Въ Чепуре и Шавацъ се чува: волъ, соль, тука; ще седишъ ту мале (майко); женà, пладнѣ, подѣлба, само мечка не и медведъ; женско име „хубавка“; бегендиса.

За жителитѣ отъ Горня Мутница се разправя, че отпървомъ стоели нѣколко врѣме въ замлището на с. Долно Видово, а пѣкъ установено е, че Горня Мутница е отпрѣди 200 години.

Село *Долно Видово*; тука нѣколко села край Морава минаватъ за много стари и искатъ да кажатъ, че не помнятъ отъ гдѣ сж се доселили. Това не ми се вижда съвсѣмъ вѣроятно. Величковичи 4 кжщи славятъ св. Димитъръ; Младеновичи 10 кжщи славятъ св. Георги; Поповичи 10 кжщи — св. Иванъ; Славичи 15 кжщи — св. Никола, Миничи 10 — св. Иванъ. Направиха ми впечатление думитѣ: и така и така; баялдисало; сетнѣ името на селото.

Село *Горне Видово*. Станикичи 12 кжщи славятъ св. Рангелъ; Ракичи (отъ собственото име Рака) — св. Иванъ; Радейковичи 6 кжщи — св. Никола. Тукъ има една по-нова махла отъ прѣди 100 години нарича се Биволарска отъ около 30 кжщи. Тѣ сж дошли отъ Лѣсковечко съ биволи; (само въ Лѣсковечко имало биволи). Освѣнъ това има десе-

тина кжци дошли отъ Пожаревско пакъ отдавна. Нѣкога Горне Видово е било частъ отъ Долно Видово и се отдѣлило по-сетнѣ.

Село *Секирица*. Първо имало само 7 кжци (а пъкъ не помнятъ отъ гдѣ сж дошли!). Първитѣ фамилии били: Георичи, Трифоновичи, Перичи, Яковлевичи и Станко Ивановичи. Има доселенци отъ сетнѣ отъ околнитѣ села: Багърданъ, Дреновацъ, Долне Видово, Мутница. Славятъ св. Димитра, св. Иванъ, св. Рангелъ, св. Никола. Има фамилии Петричи 10 кжци — св. Георги; Ракичи 20 кжци — св. Никола, Симици три кжци. Буджичи 10 кжци — св. Иванъ. При единъ сбегъ (размирица) тукъ останала една баба бугарка, която говорила и бугарски. По околенъ пжть разбрахъ, че въ с. Секирица има нѣколко семѣйства бугари отъ Куманово; има отъ околното село Бусиловацъ. Селото Секирица се е образувало отъ селата Кошева, Кичева и Радошева.

Село *Дреновацъ* отъ 260 кжци. Помнятъ нѣкога да е имало само деветъ кжци, а пъкъ не помнятъ отъ гдѣ се доселили. Има фамилии Дели Недичи — 5 кжци, празднуватъ св. Тома; Режици 5 кжци — св. Рангелъ; Матовичи 6 кжци — св. Сѣргий. Има една „ерска“ изъ Митровица. Богдановичи 15 кжци — св. Рангелъ. Чухъ думитѣ: жена му отиде; коня уморенъ.

Село *Крежбинацъ*. Първи е дошелъ въ селото нѣкой си Недѣлко, отъ него произхождатъ Трифоновичи, 5 кжци, славятъ св. Рангелъ. За Кютюганската фамилия отъ 30 кжци дошли отъ с. Рашевица изъ отвѣдъ Морава, сжщо се разправя да сж дошли първи тукъ.

Има фамилии Муичи; Великовичи 20 кжци празднуватъ св. Никола. Дреноваци 4 кжци, празднуватъ св. Лука. Отъ с. Горне Видово имало дошли тукъ св. Николци. Чабричи три кжци дошли отъ Варваринъ, по произхождение отъ Косово, празднуватъ св. Трифонъ. Освѣнъ това имало отъ Пиротъ 10 кжци св. Николци. Гюричи изъ с. Сибина, Свѣрлижко. Марковичи 2 кжци изъ село Рибари отвѣдъ Морава (българско село) празднуватъ св. Георгица.

Село *Бусиловацъ* отъ 130 кжци отъ които 90 славятъ св. Никола, другитѣ повечето св. Иванъ. Тука има Степановичи 16 кжци отъ Сеница-Новопазарско; Радовановичи 5 кжци славятъ св. Стефанъ. Радивоичи 20 кжци — св. Иванъ;

тѣзи сж отъ с. Блендия, Соколь — Банско. Има 20 кжци св. Николци отъ с. Шербановци, Соколь Банско („банчики“); отъ Банско сжщо сж Глишичи 10 кжци и Витошковичи — Николичи 5 кжци. Има освѣнъ това Раичи 10 кжци св. Николци. Има Везенкови (изглежда македонска фамилия), славятъ св. Илия.

Направи ми впечатление, че тукъ за нѣкои думи съ побългарски характеръ казватъ: „това е по-стария езикъ“.

Село *Голубовацъ* отъ 50 — 60 кжци; отъ начало сж били само седемъ кжци. Първи е дошелъ нѣкой си Голубъ отъ съседното село Плана. Сетнѣ дѣдо Радойко отъ с. Скробница, Ржтанско — Банско. Другъ дошелъ отъ с. Шуманъ на Топлица. Има фамилия Сливарци отъ с. Сливница до София (Дошелъ Живко прѣди врѣмето на Кара Георгия) Стоянъ отъ Плана; а другъ единъ дошелъ отъ близкото село Скорица.

Тукъ се разправя, че нѣкога кралъ Михаилъ български държалъ до Морава, а отвѣдъ било Сърбия.

Село *Плана* се спомѣнува прѣди 200 години. Най-напрѣдъ единъ човѣкъ отъ тукъ ми каза, че прадѣдитѣ му били отъ Косово, имало други отъ Соколь Банско. Въ с. Лешье казватъ, че тукъ имало косовци и други, дошли отъ селата изъ отвѣдъ Морава. Фамилията Милетичи — петъ кжци, били отъ Криви виръ. Други обаче, не искатъ да кажатъ отъ гдѣ сж. Има Иовичи 6 кжци и Милутиновичи 10 кжци, св. Иванци. Най-много сж св. Николци и св. Иванци. Голжбъ, който прѣдъ 150 г. отъ тука отишелъ въ с. Голубовацъ, ще да е билъ шопъ.

Село *Мириловацъ* 170 кжци. Когато се заселило селото, земята била пуста. Тукъ имало вѣковна гора, четирима души не могли да обгърнатъ едно дърво. Има Трифоновичи — „ери“ славятъ св. Георги, има Паичи славятъ св. Врачъ. Има косовци Дуболовичи или Германи и Радовановичи, славятъ св. Врачъ — първитѣ, а св. Никола — вторитѣ. Трифоновичи отъ с. Драмиче до Прищина сега 10 кжци славятъ св. Георгица. Отъ трима „бугари“ вранянци сега имало 40 кжци; отъ единъ Станко „бугаринъ“ отъ Скопие 13 — кжци, казватъ ги „бугари“; тукъ казватъ че на Църна рѣка, въ тимошко били „шопи“. Една баба тукъ е имало отъ с. Мирово на Църна рѣка. Въ Мириловацъ има фамилия отъ бившитѣ кнезове по происхождение отъ с. Лешье. Слѣдъ изгонването на тур-

цитъ, Милошъ князь на Сърбия, изгонилъ прѣдишния кнезь Петъръ отъ Мириловацъ и назначилъ на негово мѣсто Милойко отъ фамилията Кнежевичи.

Село *Лешье*; най-напрѣдъ сж заселили селото косовци прѣди 200 години, когато отначало отишли въ Австрия и сетнѣ се върнали тука. Първи заселилъ селото Недѣлко, прадѣда на разказвача Божилъ, който е на 95 год. Недѣлко ималъ синове Петъръ, Маринко и Марко; тази е фамилията Арсениевичка — Перичка, отъ 5 кжщи, отъ нея сж Живковичи 2 кжщи, славятъ св. Димитръ. Сетнѣ дошли Ангичи — отъ баба Анга — която имала синове Илия, Неша, Лиля, пакъ отъ Косово, които сега сж 25 кжщи и славятъ св. Никола. Тѣ стоели прѣдварително въ селата Поята — Смърданъ на Морава. Недѣлковичитѣ ги извикали при тѣхъ за другарство, по-лѣсно да се пазятъ отъ разбойници, каквито имало много тогава. Швабичи 6 кжщи сж дошли отъ Австрия. Каицка фамилия 8 кжщи славятъ св. Петка и Мисичи 4 кжщи — св. Никола, не се знае отъ кждѣ сж; тогава често сж се мѣстили отъ едно мѣсто на друго и възможно е да сж забравили отъ кждѣ сж. Кнежевичи — 2 кжщи славятъ св. Димитъръ, по произхождение първоначално отъ Косово (по-сетнѣ отъ с. Ломница, Ресавско), отъ тѣхната фамилия сж Милосавъ, Милойко и Люба Лешанини. Иоцичи 4 кжщи, св. Николци, пиротчани; Мелезичи 2 кжщи отъ Дол. Мутница. Матичи или Марчичи отъ с. Плана. Николичи — първия Никола 12 години се е билъ на Делиградъ. Ничина фамилия, една кжща, слави св. Никола. Тукъ думи: да ги върнемо, лойзе, хеле они.

Село *Изворъ*. Тука има много стари косовски фамилии, прѣселени отъ прѣди 150—200 години. Илия Байрактаровичъ, войвода при Кара Георгия и неговъ противникъ заедно съ Добриняцъ и Миленко, е отъ тука родомъ, отъ една косовска фамилия. Косовцитѣ отначало, сж били малко, но отсетнѣ се размножили.

Освѣнъ косовцитѣ тукъ има доселенци отъ истокъ, иззадъ планинитѣ — отъ с. Йошаница, сжщо отъ село Блендия, Соколъ-Банско.

Село *Клачевица* главно е отъ доселенци отъ Църна рѣка — Зайчарско. Тукъ е дошелъ най-първо и е заселилъ селото нѣкой си Еремия, вѣроятно отъ Църна рѣка. Тукъ

има и косовски сѣмейства. Има и ероковичи-ужичани — златиборци (отъ планината Златиборъ).

Село *Долна Мутница* 250 кжщи, отначало били само три кжщи. Тука има фамилии: Чабричи (обаче баба Бошковица била отъ Соколъ-Банско), 20 кжщи, славятъ св. Илия. Отъ тази фамилия има въ Варваринъ и Паляне, мѣстность Чабра има въ Шумадия, село Чаброва — на Косово поле. Ерковичи и Меджичи сж отъ Ужица, Златиборъ, славятъ св. Иванъ. Църнорѣчани наричали долно-мутничани „ери“, а тѣзи тѣхъ църнорѣчани.

Освѣнъ горнитѣ въ селото има Вучковичи, Нешковичи и Ружичи отъ Косово, славятъ св. Василий. Кръстановичи, Станковичи, Радуловичи и Секуличи сж сжщо отъ Косово и славятъ св. Петка.

Има Кеджичи 4 кжщи, славятъ св. Иванъ, изъ Пиротъ; Гойковичи изъ Соколъ-Баня; Нешковичи 4 кжщи славятъ св. Василий — „бугари“. Голубовичи 7 кжщи славятъ св. Лазаръ отъ с. Врѣмча до Ржжанъ, Соколъ-Банско.

Ужичанитѣ сж дошли съ по 200—300 глави добитѣкъ, значи сж били скотовѣдци. И сега се прѣпасватъ съ ремѣци, а не съ по-широки пояси. На Каменица отъ това село сж отишли 16 души, отъ тѣхъ 15 загинали и само единъ се върналъ. Когато Сене и Кюприя били сръбски, а Паракинско — турско, разбойници минавали отъ едната държава въ друга, и е било тѣжко за живѣние. Тогава отъ тукъ избѣгали на Ресава, въ Сърбия, отъ фамилията Кръстановичи: Бѣлота, Иоца, Георги, Цуно, Радойко Бѣлкинъ, Янко Маличъ. Стамадъ Бѣличъ; като е станало и тука сръбско, тѣ се върнали.

Село *Горна-Мутница* 180 кжщи е заселено прѣди 200 години; когато дошли първитѣ доселенци, тукъ е било само гора, тѣ убивали мечки. Едно дърво можело да се обгърне отъ четирма души; тукъ се намиратъ слѣди отъ стари черкви, едната, отъ които, спорѣдъ намѣрената плоча съ надписъ, се наричала св. Троица. Разказвача старецъ се вика Димитъръ, баща му Станоя, дѣдо му Йовко, прадѣда му попъ Милосавъ; баща му на Милосава — Илия Ангичевичъ. основателя на фамилията Ангичевичи, сега около 50 кжщи доселени отъ Косово; празнуватъ св. Георгица. Единъ другъ старецъ, сто годишенъ, расправя че първитѣ доселенци подъ водителството на Илия Ангичевичъ *били заселени тукъ да*

бранятъ границата по височинитѣ на Момчиловацъ (планина) отъ къмъ Турция. Може да се мисли, че тогава и паракинско е било подъ врѣменно австрийско владение. Илия билъ началникъ на стражата. (Да не би този Илия да се бърка съ Илия Байракторовичъ отъ Изворъ отъ врѣмето на Кара Георгия?) Други косовски фамилии дошли по-късно сж Ракичи и Поповичи или Петровичи или още „арнаути“, сега 50 кжщи и Шутичи сега 40 кжщи. Родоначалника на Шутичи билъ доведенъ отъ тукашния спахия, който живѣлъ въ гр. Лѣсковецъ. Отъ фамилията Шутичи имало отвѣдъ Морава въ с. Ястребово, срѣщо Кюприя и се викали Илиичи. Геокичи 15—20 кжщи славятъ св. Никола, не се знае отъ гдѣ сж. Горни-Мутничкия спахия е билъ най-силния. Прадѣдото на разказвача погиналъ на Каменица. Илия Байракторовичъ е пазилъ стража на Дели-градъ.

Село *Шалудовацъ* 78 кжщи. Това село е по-ново отъ Горна-Мутница и Буляне. Спахиитѣ на тия двѣ села отдѣлили по една часть земя за новото село Шалудовацъ; отъ Горна-Мутница били отдѣлени въ Шалудовацъ повече кжщи, косовци да пазятъ кованлъка — трѣмченика на спахията. Иовичи 6 кжщи, Младеновичи 10 кжщи и Меничи 4 кжщи сж косовци, празнуватъ св. Никола. Гюликичи 15 кжщи отъ Австрия празнуватъ св. Георги. Слѣпчевичи 6 кжщи отъ с. Вирене, — св. Петка. Савичи 5 кжщи отъ Крагуевацъ.

Село *Буляне* 249 кжщи най-напрѣдъ било отъ 7 кжщи. Тукъ е било гора на сѣкадѣ. Тукъ населението е най-разнообразно по происхождение: има косовци, черногорци, морачани, отъ Крагуевацъ, Църна рѣка, отъ околнитѣ села и отъ неизвѣстно происхождение. Еремия, Кеоса (загиналъ на Църна рѣка) и Туджа, трима братя сж най-старитѣ жители на туй село, дошли сж отъ Черна-Гора; отъ тѣхъ сега има 60 кжщи, славятъ св. Сѣргий. Морачка фамилия 15 кжщи, сжщо минава за черногорска. Томичка фамилия 80 кжщи е отъ Косово. Може би отъ сжщитѣ Томичи сж фамилиитѣ съ сжщото име въ Стубица и Забрѣга. Морачани черногорци има и въ Забрѣга. Изъ Крушевацъ е дошелъ Иова, празнува св. Лука. Има Видовичи и Георгици 35 кжщи — св. Николци; първитѣ сж отъ Църна рѣка, отъ сжщитѣ има въ Поповацъ. Станичи или Суботичи 30 кжщи отъ Църна рѣка. Има Найдень бугарина отъ Костинъ-бродъ. Отъ с. Буси-

ловаць 5—6 кжци прѣселени тука прѣди 150 год. Има фамилия Ракичи, отъ нея сж прѣселени и въ Поповаць. Има фамилия Дивляновичи 20 кжци славятъ св. Петка; такава фамилия има и въ други села на около, напр., въ Забрѣга и Стубица. Има Еоргичи дошли изъ с. Мириловаць.

Прѣди една година единъ интеллигентенъ селянинъ 60 г. отъ тия села бѣше ми расправилъ, че до прѣди 50—60 години селата отъ Паракинско били българи и отсѣтнѣ се посърбили. Таково явно признание на българщината на това население сега азъ не намѣрихъ никадѣ, макаръ, че отъ изложенитѣ по-горѣ данни таково заключение, може да се извади, понѣ за по-голѣмата часть отъ тия села. Азъ можахъ да видя сжщото лице и да го распитамъ още веднажъ за сжщото. Той пакъ ме увѣрява, че казаното отъ него е вѣрно за всички села и за ония по на югъ отъ описанитѣ по-горѣ (въ Ржжанско). Че тѣ дѣйствително се считали прѣди половинъ вѣкъ за българи; че и языка имъ билъ измененъ отъ тогава до сега, макаръ не твърдѣ сжщественно. Всичко това е много правдо-подобно и нѣма защо да не му се вѣрва. Ако другитѣ селяни не сж толкова откровенни, това може да се обясни съ исключителното положение на тази страна, съ тяжеститѣ на войната, които не располагатъ къмъ сърдечни излияния и съ страхътъ за бжджцето...

Градъ *Паракинъ* е заселенъ исключительно отъ доселенци изъ разни български прѣдѣли, преимущественно отъ Пиротско, Нишко, Горний-Тимокъ, Видинско и Македония.

Ржжанска околия.

За с. *Долни катунъ* на Морава, можахъ да разбера само че тамъ има и тѣй нарѣчени „арнаути“, а това значи доселенци отъ арнаутлука — отъ Македония или Косово поле. Сигуръ тамъ ще да има доселенци и отъ другитѣ български прѣдѣли.

Въ с. *Бракинъ* — извѣстно по склучения миръ мажду Карагеорги и Нишкия паша на 1808 г., по който областъта на истокъ отъ Морава се отстѣпва на Турция, като Горна България — има едно по старо население — по всѣка вѣроятность дошло отъ други български земи, има и *черногорци* доселени прѣди 60 — 80 г. г. въ врѣмето на Князь Милошъ. Въ тази околия въ много села има *черногорски* *поселища*:

въ старитѣ села били заселени цѣли махли отъ тѣхъ прѣди около 80 г. и въ най-ново врѣме, вѣроятно да се засили сръбския елементъ и языкъ въ този български край. Такива черногорци имало по селата: Шетка, Лучина, Църни Калъ, Чичевацъ, Радошевацъ, Бугарска Бралина, Плочникъ и градоветѣ: Ржжанъ, Соколъ Баня, Крушевацъ и други. Селото Руище на югъ отъ Ржжанъ цѣлото било черногорско. Единъ добъръ познавачъ на околията — черногорецъ, ми обясни че по прѣди лѣсно се разпознавали черногочитѣ, отъ по старитѣ жители — торлаци, прѣди всичко по говора: послѣднитѣ че то употрѣбявали израженията: ге чешъ, ге си био; сетнѣ по външния изглѣдъ, по расата: черногорцитѣ били високи, красиви хора, — торлацитѣ — ниски по сгушени. Сетнѣ по облеклото: черногорцитѣ носели тѣсни стегнати дрѣхи, прѣпасани съ ремици, когато мѣстнитѣ — по широки, прѣпасвали се съ червени пояси. Черногорцитѣ носили красиви, купешки цървули съ издигнати носове; когато торлацитѣ сами си правили цървули, прости, вързани съ върви отгорѣ. Отъ послѣдния типъ е населението което видѣхъ по цѣла Морава, и въ нѣкои села въ Ржжанско, кадето ходихъ.

Село *Чичевацъ-Радошевацъ*. Тукъ има голѣма фамилия Къркичи отъ около сто кжши славатъ св. Архангелъ, прѣселени сж отъ с. Йошаница — Църнорѣчко. Петковичи 60 кжши отъ Пекъ (отъ Метохия) празнуватъ св. Никола. Отъ тази фамилия, нѣкой си Рая загиналъ на Каменица, 1809 година. Поповичи 10—12 кжши отъ с. Йошаница, Църна рѣка. Цвѣтковичи 6—7 к. славатъ св. Георгица отъ с. Врѣмча Соколъ-Банско. Поповичи 25 кжши и др. отъ селата Руевица, Жучковс, Шербановацъ Йошаница — Тимошко. Имало други отъ Нишко и Пиротско. Отъ Кочане-Македония 3—4 кжши празнуватъ св. Никола. Нѣкой си Младжо изъ арнаутлука. Други изъ отвѣдъ Морава, отъ с. Обреже. Миатовичи 8 кжши празнуватъ св. Никола може би отъ с. Миатовацъ, изъ отвѣдъ Морава. Велковичи 30 кжши празнуватъ св. Стефанъ. Прадѣда на тази фамилия — Велко — загиналъ на Каменица. Отъ тука 70 души загинали на Каменица. Тукъ бѣхъ поразенъ отъ пѣянието на коледни пѣсни по улицитѣ отъ голѣми момчета, сжщитѣ мотиви като у насъ въ с. Конгасъ, Бесарабия.

Керкичи имало и въ с. *Пардикъ*. Село *Плочникъ* се е образувало отъ три кжши качари (бъчвари) дошли споредъ

едни отъ югъ, споредъ други — отъ Пиротъ. Сега брой 80 кжщи. Тамъ се говорило по пиротски. с. *Маляре* е по старо, въ него имало 7—8 кжщи черногорци. Въ селата *Шатка* и *Прѣтърѣковацъ* имало доселени черногорци въ с. *Църни Калъ* имало черногорци, а отъ по старо врѣме — българи отъ с. *Църни Калъ*, *Власинско* *Знеполс*. Селото *Макия* било доселено отъ *Вранско* и *Пиротско*.

Село *Лучина*: Васичи по происхождение отъ *Враня*, а тука доселени изъ *Сталакъ*; „бугарчичи“ 6 кжщи, празнуватъ св. Никола. *Стояновичи* или *Враголичи* 9 кжщи, отъ с. *Рутевца* — *Алексинечко*, празнуватъ св. Георги и св. Георгица. *Смилянич* отъ с. *Тропоне* — *Нишко*, 12 кжщи празнуватъ св. Никола. Имало отъ с. *Житораджа*, *Прокопийско*, но измрѣли. *Пекичи* 8 кжщи отъ с. *Мозгово* — *Алексинечко* празнуватъ св. Никола. *Кръстичи* 10 кжщи отъ с. *Витошевацъ*, тукъ на близо, славятъ св. Георги. *Милоевичи* 4 кжщи отъ с. *Шелиговацъ* до *Рибарскитѣ бани* на *Българска Морава*. *Маринковичи* и *Станковичи* 16 кжщи славятъ св. Никола, отъ с. *Катунъ* на *Морава*, а тамъ сж дошли отъ едно село изъ между *Прищина* и *Вучи-трѣнъ*. *Миловановичи* отъ *Косово* дошли прѣди 150 год. *Кованжичи* и *Божичи* 20 кжщи славятъ св. *Димитъръ* — тѣ сж най-старитѣ жители на туй село, отначало сж били само три кжщи. *Джаричи* и *Табичи* 16 кжщи славятъ св. Никола неизвѣстно отъ гдѣ. Имало само една кжща черногорска.

Сталакъ село и градъ — двѣ села по двѣтѣ страни на *Морава*, до съединението на на двѣтѣ *Морави*, Въ градъ *Сталакъ* — подържатъ, че селото имъ е много старо, не сж доселени отъ никадѣ. Въ село *Сталакъ* казватъ, че тѣхното село е старото село *Сталакъ*, а градъ *Сталакъ*, до кулата, по рано се викало *Пърняворъ* (което значи прѣдмѣстие) и се отдѣлило отъ тѣхното село. И въ село *Сталакъ* казватъ че сж стари жители, но типътъ имъ е шопски, малки слаби хорица. Въ гр. *Сталакъ* хората сж по едри и послѣ въ нѣкои личности има нѣщо по чисто сръбско, намъ чуждо. Въ гр. *Сталакъ*, въпреки твърдението на по първитѣ хора, оказа се че има преселенци отъ български земи отъ прѣди 100 и повече години. Това село, което сега брой 200 кжщи, прѣди сто години е имало само 30. Единъ тукашенъ жителъ

ми обясни, че прадѣдитѣ му били отъ Македония и още дѣда му говорилъ по македонски. Едно друго сѣмейство казва, че е отъ българско произхождение. Фамилията Миленкови 15 кжщи били отъ Куманово, празнуватъ св. Петка. Козичи 20 кжщи били отъ Косово, Газибаричи 25 кжщи сжщо отъ Косово. Томашевичи 20 кжщи отъ Косово. Трѣбва основателно да се изслѣдва туй село, за да се докаже, че първенцитѣ сж ме лѣгали, като ми казаха, че селото имъ е отъ край врѣме. Въ село Сталакъ се разправя, че нѣкога сръбско-българската граница е била на Морава. Василъ Козичъ и Милошъ Вуичъ декламираатъ стари сръбски пѣсни за „Тодоръ отъ Столача“ подробно записани отъ поручикъ Терзиевъ. Султанъ Баязидъ и българската княгиня Елена деветъ години се мжчили да зематъ Сталакъ. Най-послѣ султана се оттеглилъ къмъ Ржжанъ „на бугарску страну“ и се готвѣлъ да замине за Цариградъ. Дошелъ попъ Недѣлко „отъ бугарску страну“ и го научилъ какъ да земе крѣпоста. За благодарностъ султана му построилъ една черква край Морава.

Въ гр. Сталакъ говора е еднакъвъ съ говора въ селата Расинска-Бралина, Мойсине и Мокришане. Напротивъ, въ другитѣ околни села говора е много по-български; такива сж селата: Бугарска или Ржжанска Бралина, Трубаре, Дедина, Текия, Капиджикъ, Перуновацъ, Гола Вода, Модруково и други. Сжщото е и въ селата на сѣверъ отъ Сръбска Морава: Маскари, Вратари, Крушевица и др. Въ всички тия села се казвало: волъ, солъ телѣ, дѣтѣ, овца, говорилъ, казалъ. Въ селата Корманъ и Биволе до Крушевацъ били вранянци и пиротчани. Другитѣ села по на западъ изглежда пакъ да сж отъ български земи.

Село *Бугарска или Ржжанска Бралина* до 1908 год. се викала Бугарска Бралина, а сега Ржженска Бралина. Селото се е образувало прѣди сто години отъ прѣселенци изъ Нишко, Пиротско и отъ други южни страни. Сжщо има 6—7 черногорски сѣмѣйства, споредъ други — черногорска махла. Село *Скорица*, спорѣдъ едни извѣстия, до скоро е имало български характеръ.

Въ с. *Витошевацъ* ми обясниха че това село е заселено прѣди 150—200 год. отъ косовци, които били докарани тукъ отъ турския спяхия. Най-много половината селяни

може да сж отъ косовско по происхождение, другитѣ сж отъ источнитѣ български прѣдѣли, отъ селата Блендия, Врѣмча и др. отъ кадѣ планината Ржтанѣ, сжщо отъ Църна рѣка.

Тукъ чухъ да казватъ „тукъ“ (тука), да употрѣбятъ и други български думи.

Въ с. *Подпорица* има косовци, малко „ери“ и повечето сж отъ источнитѣ прѣдѣли.

Алексинечка околия.

Градъ *Алексинецъ*. Отъ распитването на стари хора можехъ да разбера че повечето отъ жителитѣ сж нови прѣселенци отъ прѣди 50—100 години и то изключително отъ българскитѣ земи: Пиротѣ, Соколъ-Баня, Лѣсковецѣ, Македония, България. Отъ западнитѣ сръбски земи стари жители почти нѣма. Единъ 80 годишенъ старецъ родомъ отъ Враня, прѣселенъ тука прѣди 50—60 години, съ удоволствие расправя на своя български диалектѣ, какъ до послѣдно врѣме сърбитѣ го наричали „бугаринъ“. У други нѣма съзнание на своето българско происхождение, но още помнатъ отъ кои български земи се доселили тѣхнитѣ бащи и дѣди. Изглежда че има малко запазени спомени отъ прѣди 1833 год. Забѣлѣзва се обща неувѣренность за това което ще ни донесе утрешния день и вслѣдствие на това има една наложена въздаржаность въ обясненията за миналото.

Село *Болванъ* въ старо врѣме е било въ началото на клисурата по близо до Морава, гдѣто сега, мѣстностьта се нарича „градъ“ — до една воденица. Сега е на 7—8 километра на вжтрѣ въ планината, по пжтя за Соколъ-Баня. Понѣже крѣпостьта Болванъ е била на границата на сръбската държава при дохаждането на турцитѣ, излиза че сърбитѣ сж владѣли тука само въ долината до подножието на планинитѣ.

Въ долината селата сж по нови съ смѣсено население и съ повече сръбизми въ говора. Въ планината нарѣчието е запазено съ повече стари български черти. Вълната на изселването слѣдъ дохаждането на турцитѣ е обхванала само селата отъ моравската равнина, която сѣгнѣ била заселена на ново съ по разнообразно население.

Въ Болванъ языка до нѣкждѣ е посърбенъ, както на всѣкадѣ въ земитѣ подъ сръбско владѣние, но се употрѣбятъ

ватъ още старитѣ форми: волъ, соль, пладнѣ, дѣлба и пр. Единъ 90 годишенъ старецъ расправя че като служилъ въ сѣрбската войска, шумадийцитѣ го псували, че не говорилъ като тѣхъ; моравцитѣ били принудени да се мжчатъ да говорятъ като истинскитѣ сѣрби. По-старитѣ имена сж: Райко, Станко, Младенъ, Георги, Стоядинъ, Анто. По новитѣ Радо-славъ, Милисавъ.

Селата *Суботинци* и *Кралево* помни се да сж били по малки, първото съ седемъ кжщи, а второто съ четири. Отъ сѣтнѣ се намножили чрѣзъ доселване отъ разни источни прѣдѣли, главно отъ Банско, прѣзъ планината, сѣтнѣ отъ Пиротско, Вранско и другадѣ. Въ Суботинци има Анто „бугарина“ по происхождение отъ село Дугополе, Соколъ-Банско. Поради страхъ да не подпаднатъ отново подъ сѣрбитѣ хората сж въздържани и не обичатъ да се распространяватъ върху миналото.

Въ селото *Мозово* населението е било повече смѣсено.

Въ селото *Ноздрина* до Пърчилово били доселенци — вранянци.

Въ селото *Добруевацъ* чуватъ се български думи като баща, членнитѣ форми: да ъдемъ на мѣсто да ручаме, до-ходилъ, като го ударишъ; у лозе не смѣе никой да се види“. Старитѣ говорили повече български, но младитѣ привикнали на сѣрбски. Шумадийцитѣ имъ се присмивали, че говорили „бугарски“. Селото е ново отъ врѣмето на Кара Георгия. Отначало тукъ се заселили шесть косовски кжщи. Слѣдъ разгрома на Кара Георгия тия косовци се дигнали, но слѣдъ 1833 год. пакъ се върнали. Селото било увеличено отъ нови доселенци отъ околнитѣ мѣста: Соколъ-Баня, Пиротско.

Селата на сѣверо-истокъ отъ това село. Елекци, Липовецъ, Пругово, Църна-Бара, Езеро, Пресковна, Хърсовци и др. говорили на по-българско нарѣчие, казвали: ручалъ, говорилъ, казалъ, овца, дѣте, пиле.

Селото *Боимиръ* може да се каже че е шопско село отъ тукашнитѣ шопи; до скоро ги наричали „шопови“. Тукъ има и нови прѣселенци отъ Пиротско и Нишко.

Селото *Глоговица* е малко селце отъ сжщитѣ шопи — стари жители. Тукъ до скоро е имало 5—6 черногорски кжщи заселени неотдавна.

Гължбечка околия.

На изтокъ отъ Гължбець—Голубаць почти нѣма сърбски села — всички сж влашки дори до Тимошката долина. Кучевската околия цѣла е влашка съ много малко изключения. Захващаме отъ най-источнитѣ сърбски села въ Гължбечка околия,

Село *Добра* на Дунава е сравнително по ново, отъ прѣди сто години; това село се счита за българско, прѣселено отъ Видинско. Тамъ вѣроятно българския языкъ е по добръ запазенъ.

Въ селата *Усие* и *Винци* има много прѣселенци отъ тимошка Крайна и носятъ прозвището „бугари“ има и „бугарски махли“. Въ Усие се чуватъ думитѣ „лошъ човѣкъ“ „лошо му е мало“. Обаче казва се виноградъ, а не лозе. Само въ народнитѣ пѣсни се употрѣбаватъ старитѣ думи „не ми гази лойзе“. Въ тѣзи села има по нѣколко кжщи „ери“. Коледни пѣсни е имало до прѣди 30—40 години.

Въ с *Баричъ* има „бугарска махла“. Тукъ се разправя, че прѣди да додаты бугаритѣ, по старитѣ жители били по произхождение отъ едипъ турчинъ. Отъ този турчинъ сега били сто кжщи. Българитѣ били 60 кжщи. Всички говорятъ на едно нарѣчие — моравско. Коледа е имало прѣди 60—70 години.

Въ село *Браничево* по рано Бикотинци има по-старо население и прѣселенци отъ Крайна отъ прѣди сто години и по-вече.

Въ с. *Три Броди* ме увѣряватъ че всички били отъ Косово, доселени прѣди 200 години. Но почтени старци въ Браничево ме увѣриха че въ Три Броди имало „бугарска махла“ и „бугари“. Помни се когато въ селото имало само 15 кжщи.

Село *Крушевица* отъ 105 кжщи отъ които 40 „бугари“ — краинци отъ селата Видраре и Щубикъ, прѣселени отъ врѣмето на хайдутъ Велко, „славятъ краинска слава“. Извѣстенъ е отъ тукъ нѣкой си Тома, който се е сражавалъ съ хайдутъ Велко.

Селото *Пониква* макаръ и да е малко, има прѣдания отъ много старо врѣме. Разправя се за нѣкой си Пера, които е билъ съ Еремия войводата на Гължбець въ XV вѣкъ!

Съществува народна пѣсенъ, въ която се разправя, какъ отъ селата Малешево, Душманичъ и Пониква отишли съ Милошъ Обиличъ „по деветъ коняника“ — конници да се биятъ на Косово. Тия три села били освободени отъ плащане данѣкъ до сръбско-българската война на 1885 година. Тѣй като повечето отъ селата сж доселени първоначално отъ Косово и нѣма исторически данни за стари села, особено пѣкъ за горѣпоменатитѣ три, не е ли по вѣроятнo да се приеме че тия традиции сж донесени отъ Косово, кадѣто сж съществували сжщитѣ села? с. Пониква което сега е отъ 30 кжщи помни се да е било по-рано само отъ седемъ,

За жителитѣ на село *Малешево* се твърди че сж косовци и че сж дошли отъ Косово.

Селата *Бикиня*, *Радосевацъ*, *Войлово*, *Сладинацъ*, *Душманичъ* минаватъ за стари села и стари хода казватъ че не помнятъ отъ гдѣ сж доселени, обаче помни се че *Сладинацъ* е било нѣкога само отъ десетъ кжщи.

Селата *Кудрежъ*, *Житковица*, *Мръчковацъ*, *Снеготинъ* и др. сж влашки отъ по ново произхождение. Околнитѣ села помнятъ какъ тѣ сж заселили прѣди сто години.

Въ с. *Клене* главно сж преселенци отъ Бугаръ-Морава, отъ Неготинско и отъ с. *Щубикъ*; славятъ св. Никола. Притежаватъ повече чисто български думи като: волъ соль. Характерно е, че единъ старецъ бѣше вече ми далъ тия подробности, когато додоха десетина души други старци отъ селото (които бѣхъ викалъ) и ми заявиха че селото имъ е отъ памти вѣка и че не знаятъ отъ гдѣ сж дошлѣ. Когато имъ казахъ че поменатия старецъ вече ми обѣсни всичко, тѣ се съгласиха, че той по-вече знае, и че каквото е казалъ, вѣрно е.

Въ село *Раброво* има краинци.

Въ село *Милевичъ* има отъ Косово — отъ с. Янево (което е харватско село) 20 кжщи славятъ св. Кирилъ. Има отъ с. *Кривела* — Неготинско 30 кжщи, славятъ св. Никола. Въ село *Шувицъ* има „гърци“, бугари и старинци.

Въ село *Гълъбецъ* казватъ че сж стари жители. На Дунава има островъ, казва се отъ старо врѣме „Бугарски островъ“. На острова има могила; казватъ че нѣкога на тази могила е била границата. Сега острова е маджарски.

Велико-градишка околия.

Въ гр. *Велико Градище* подържатъ че по-голъмата частъ отъ жителитѣ сж стари жители, съ изключение на новитѣ прѣселенци отъ Австрия, отъ околнитѣ села и отъ Македония. Когато се говори за „стари жители“ въ Велико Градишка и Голубечка околии, трѣбва да се разбиратъ — прѣселенци отъ прѣди 200 години главно отъ Косово и нѣкои други южни прѣдѣли. Въ нѣкои села помнятъ добрѣ отъ гдѣ се доселили, въ други не помнятъ или не искатъ да кажатъ. Ако е имало дѣйствително по-стари жители тука отъ никждѣ не прѣселени, тѣ сж били малко и сж прѣтопили въ другата новодошла маса, която отсѣтнѣ се посърбила, въ послѣднитѣ сто години.

Въ село *Кусичъ* има прѣселенци отъ тимошка, Крайна, отъ Австрия и отъ другадѣ.

Село *Царево* или *Влашки долъ*. Единъ старецъ ми разправя че сж прѣселени отъ Косово, отъ Прищинско прѣди 200 години. По сетнѣ сж доселили въ селото, а може би едновременно, „руси“ (?) „гърци“ и бугари. „Гърци“ трѣбва да сж българи отъ Македония, а руситѣ отъ гдѣ сж? Може да сж сърби или българи, които по-рано сж били въ Русия и се върнали пакъ тука, всички, разбира се, сж прѣтопени. Има още доселенци отъ прѣли 80 години отъ Крайна, тимошка. До прѣди 80 г. тукъ се пѣяли коледни пѣсни. Дѣдото знае на Дунава близо до Смедерево едни разгалини които се викали „Бугарски градъ“. Той сжщо знае сѣрбско-българската граница нѣкога да е била на Морава — той казва Бугаръ-Морава.

Тополовникъ е влашко село.

Село *Поповацъ* минава за старо село, а *Кумани* е заселено прѣди сто години отъ косовци и българи отъ тимошка Крайна, отъ Трънско и отъ Куманово. Прѣди сто години имало само 15 кжщи.

Въ село *Камиево* има косовци и вѣроятно и отъ другадѣ.

Село *Срътнево* минава за старо село има и по ноѣи прѣселенци отъ с. Бразда, Скопско, отъ Трънско, отъ с. Щубикъ — Крайна — неготинско.

Въ село *Гаре* има македонци прилѣпчани.

Въ село *Любине* първитѣ прѣселенци били отъ Търново, вѣроятно отъ Велико Търново.

Въ село *Раброво* имало краинци, въ с *Макци* — ко-совска махала.

Въ село *Мало Граднице* вѣроятно цѣлото село сж доселенци отъ Бѣлоградчикъ-видинско прѣди по-вече отъ сто години.

Село *Киселево* минава за старо село, само съ двѣ-три бугарски фамилии. Сигуръ сж доселени или отъ Косово или отъ Австрия.

Село *Затоне* има старинци, но има и „бугарска махла“ „грѣцка махала“ и краинци, отъ прѣди повече отъ сто години. Бугаритѣ сж отъ Крайна и отъ с. Душникъ, тѣ нарѣчени „Душничани“.

Селото *Кличевицъ* на Дунава, родината на Миленко войвода, водителъ на българската партия при Карагеоргия, ме увѣряваха че било българско и въ него се говорило на едно българско нарѣчие. Това не можахъ да констатирамъ напълно. Стари хора нѣма, а по-младитѣ не помнятъ за началото на селото. Имало краинци; други казватъ че сж дошли отъ кждѣ с. Лаоле на срѣдна Млава. И това село ще да е било българско и посърбено като голкова много други. Въ говора като че ли сж забѣлѣзватъ повече българизми. Сравнителна степенъ се прави съ по: по бърже, по добро; други думи: ти двѣ унучета; леле майко голи боси че умремъ отъ-гладъ; у чаира, фурунъ; е това! (казва майката за дѣтето си) црѣкни! иска алалъ да еду; не пита матъ ли; да ми помри дѣца отъгладъ; едва чекамо да умрѣмо, негъ да гледамо; кюти; трѣбва да направи. Ако нѣкой додже да ме тражи, да кажешъ, отишла съмъ кодъ мое сестре. Па се скара, само да се мучи. За другитѣ села отъ тази околия нѣмамъ никакви свѣдѣния.

Жагубичка околия.

Село *Жагубица* е заселено отъ прѣди 200 години. По рано Хомолско е било пусто — както казва Мита Марияновъ — отъ пропадането на князь Лазаръ. Прадѣдото на дѣдо Мито — послѣдния сега има 85 години — се е родилъ тука. Прапрадѣда му Илия е дошелъ отъ „равна Сеница“ — Отъ Косово, (вѣроятно иска да каже отъ равна Ситница). Първитѣ доселенци се скитали нѣколко врѣме по Хомолско:

отначало се спрѣли въ мѣстността Соуджа, сетнѣ въ Крѣ-полинѣ, сетнѣ въ Камидовацѣ (сега с. Камиево). Отъ тукъ минали планинитѣ въ Църнорѣчко, но и тамъ не стоели, а се върнали назадъ и основали село Жалубица, близо до голѣмия изворъ, гдѣто е сега. Отначало били седемъ кжци косовци. Сетнѣ при тѣхъ дошалъ влаха Лупша отъ Алмашъ (Трансилвания — Австрия) съ жена си Оприца. Кумѣтъ на Лупша — Шишманъ се заселилъ въ близното село Лазница, гдѣто и сега има потомство. Отъ родоначалника Илия и отъ първитѣ седемъ кжци косовци сега сж станали 150, а потомцитѣ на Лупша сега се прѣдставляватъ отъ 200 кжци. Еднитѣ съ другитѣ се измѣшали чрѣзъ женидби. (Тукъ има влашки и сръбски махли). Освѣнъ власи и косовци, тукъ се заселили разноврѣменно и много българи, отъ които нѣкои и сега носятъ прѣкора „бугари“, „бугарчичи“ „бугарски“. Такъвъ е билъ напр. Негое Брестоне „беженара“ отъ Зайчаръ, който е дошелъ още когато е държалъ тука турчина. Неговата керка Бусилка зель Миличъ — роднина на разказвача Мита Марияновъ. Прѣди сто и повече години дошелъ хайдутъ Стойко отъ Берковица, който е ималъ шесть сина: Пера, Никола, Сава, Иова, Лека и Павле, които имали прозвище „бугарски“; дошелъ и нѣкой си Маринко се отъ Берковица. Дошли и други власи отъ селата Злотъ и Слатина на Църна рѣка.

Косовцитѣ празнуватъ св. Илия; „бугаритѣ“ — между тѣхъ фамилитѣ на Родоване, Гая, Милета и др. — св. Никола. Има да празнуватъ и Малка Богородица. Други — св. Мратъ.

Най-старото село въ Хомолската котловина, ужъ още отъ врѣмето на князь Лазара, е било село Изварица. Отъ тамъ се отишли на Косовската битка само седемъ конника, за това Лазаръ ги проклѣлъ. Стара Изварица е било българско село.

Църквата Тръшка била отъ римско врѣме; тамъ имало изображението на два лѣва, на които сега главитѣ били изчукани. Въ с. Камиево имало срутена черква Домила; още прадѣда на дѣда Мито Марияновъ е намиралъ тамъ пари.

Хомоле граничи съ Крайна и Кюприйско (собствено Ресавско). Въ Ресавско е с. Стрѣмостенъ, а въ Крайна — Злотъ и Кривелъ. Къмъ Кривела планината се вика Бугарски

ржтъ, който отива до шанцуетъ. Шанцуетъ сж отвѣдъ Липа рѣка; Шанцуетъ се викатъ още Немачка стража или Царъ Шишманови окопи.

Голѣмия изворъ се зовѣ Врѣло, а други обикновенни извори ги казватъ извори. „Иде велика вода, па сѣкне. Воденица не може да меле брашно, слаба вода“. Пенджуръ, а не прозоръ. Отишло на гинене (или да погине). „Има трава коя се е спарила“; Стигнали сме; ти отимашъ отъ мене, зимусъ (зимъсъ) и др.

Село *Крѣполинъ*. Тукъ има косовци и власи. Косовцитѣ първи сж основали селото прѣди 200 години. Сетнѣ тукъ се събрали три села: Ясеновецъ, Лопушникъ и Крѣполинъ. Има и седемъ фамилии „изъ Бугарии“. Косовци празнуватъ св. Стефанъ, бугаритѣ и власитѣ, св. Никола. По-рано сж носили фесове, сега голѣми влашки калпаци. И тукъ и въ Жагубица прѣди имало коледни пѣсни.

Село *Суходолъ* у околнитѣ села минава като българско село. Въ сжщностъ тукъ имало косовци — Печане, власи отъ Банатъ и българи — Прилѣпчани. Тукъ чухъ думитѣ: пладнѣ, мечка (не медвѣдъ) да извади, не че се задържите, правите, ту борави.

Село *Изварица*. По-рано имало село стара Изварица, което се е разтурило. Въ Суходолъ знаятъ, че въ стара Изварица сж били бугари. Жителитѣ отъ стара Изварица основали нова Изварица. Казватъ че се накупили изъ Крайна и др. мѣста, имало и десетъ кжци косовци. Чуватъ се думитѣ: такова, малко „сви бугари причатъ сръбски“ „не ми гази ниву“, фартуна, жега, „което е било пакъ ще бжде“ каза единъ селянинъ, т. е., като сж били българи, пакъ ще бждатъ.

Село *Рибаре* има косовци отъ „равна Сеница“ споредъ други отъ „мала Сеница“. Има голяма бугарска махала.

Село *Милошевацъ*. Изобщо не помнятъ отъ гдѣ се доселили. Има нѣкои доселенци отъ Стигъ (Дунава) и отъ Ресава 10 кжци „беженари“. Празнуватъ св. Иванъ, св. Рангелъ, малка Богородица. Има стари имена: Мита, Миленко, Богданъ, Цойка, Стоянъ, Живко, Миле, Голубъ. Има име Ненко и фамилия Деспотовичи. Селото Милошевацъ по-рано е било по-горѣ близо до Вуковци или Воковацъ.

Село *Вуковацъ* отъ 150 кжщи, помни се да е било само отъ 30 кжщи прѣди 200 години. Тукъ има фамилии Златановци, Жикини, Крайнци отъ Неготинско. Отъ гдѣ сж първитѣ жители — не се помни. Има доселенци отъ Бѣла църква изъ Австрия.

Село *Иошаница* Тукъ има „Бугарска страна“ и Остренска страна; Бугарската махла е по-голѣма. Заселило се е селото прѣди 200 години едноврѣменно и двѣтѣ махли. Въ Остренска страна има Коруничи които помнятъ да сж отъ Косово. За „Бугарска страна“ сжщо се прѣдполага да сж отъ Косово. Прѣди 120 години тукъ били дошли крайнци, но пакъ си отишли. Стойковичи дошли отъ Суходолъ, други отъ Топлица, трети отъ с. Дворище на Ресава — „бежанари“ десетина кжщи.

Стари имена: Иовица. Богица, Славко, Ранко, Стойко, Живко и др. Тукъ има пѣсни за князь Лазара разправя се какъ с. Иошаница изпратило 70 конника на Косовската битка. Имало коледни пѣсни. Казва се: по-бърже, по-добро.

Косово поле.

Понеже на Морава на всѣка крачка чуваме за косовци, дошли сж отъ Косово, прѣдъ мене се изпрѣчваше въпроса, какво е това Косово въ сжщностъ? При това нѣмахъ врѣме да обиколя цѣло Косово, да изуча и тая страна; най-послѣ се рѣшихъ да споходя и нея, понѣ за кратко врѣме, да видя едно-двѣ села и въ него.

Градъ *Прищина* има 4500 кжщи, отъ които 4000 мохамедански-арнаутски и само 500 християнски. Отъ тѣзи половината били цигански (християни цигани), значи на „сърбитѣ“ оставатъ само 250 кжщи. Тѣзи сърби сж доселенци отъ околнитѣ села; околнитѣ села сж почти чисто български, както ще се види по-долу. Тукъ мутавчиитѣ сж отъ Призренъ. Единъ наблюдателъ забѣлѣзалъ, че у тѣхъ всички названия на прѣдметитѣ сж български. Тукъ по селата ми казватъ: „отъ Вучитрѣнъ на сѣверъ сж ерци (т. е. сърби — новопазарци); на западъ въ Дрѣница (Дрѣничка околия) — албанци арнаути. На истокъ — на Морава и въ Гилянско — викатъ ги моравци, бугари и шопи, носятъ широки пояси. На югъ, отъ Сирничъ на долу, е друго. Тамъ говорятъ:

леба̀ ми, Бога̀ ми (т. е. по македонски) така-ва̀ка и пр. Между Косово, Гилянско и Морава нѣма сжщественно различие, нито въ языка, нито въ обичаитѣ, нито въ облѣклото.

Село *Ланле* на югъ отъ Прищина, отъ 30 кжци (тукъ всички села сж малки, на чифлишки земи). Помни се кога е нѣмало селото, заселено прѣди 200 години, доселени отъ разни мѣста. Отъ Гилянско дошла една кжца, сега отъ нея сж 7—8 кжци. Има други отъ с. Бутовецъ — Кумановско, отъ с. Ливада, Гущеревска община (тукъ наблизо, сж почисти моравци като въ Гилянско). Има други отъ Народимле-Сирничъ. Има фамилия Гогичи отъ една кжца — сега сж 10, не се знае отъ гдѣ сж. Еринци — 5—6 кжци.

Когато прѣди 200 години косовцитѣ се изселили въ Австрия и Морава, тукъ останали много малко старинци. Така въ селата Летина, Крушевецъ, Бобуша, Батусе сж останали по една кжца, отъ тѣхъ се разплодили сетнѣ повече; при тѣхъ сж дошли доселенци и отъ околнитѣ прѣдѣли. Отъ западъ, отъ чисто сръбскитѣ земи тукъ нѣмало доселенци.

Ето нѣколко думи, чути въ това село: севте; да му бидне; не му искамъ нищо; кой знае како е било; сачъ (гиленско връшникъ); да ги терамъ (гиленско докарамъ — откарамъ); тури, съ ножъ; на пристилка се вика босча, а не кицела по сръбски, като на Велика Морава. Да не се скавгава (да не се скара). Да се напие; може да държи; ако да не стигне; куй (кой); пшеница (не жито); ржжъ (не рожъ); нѣма ли леба; Бабушани ги вика (намѣсто ги викатъ). Има ли; да мръдну; бързо, по-бързо да дойдешъ; много; гдѣ чешъ, сто снопа; намѣсти го. Не се казва нито соль нито со, а соли, Оборъ (дворъ); не ги знашъ.

Село *Чаловица* 39 кжци. Отначало имало само една кжца, дошла отъ с. Яворъ, Призренско — Подринско; отъ нея сега има 15 кжци; други 12 кжци викатъ се Терзичи, отъ гдѣ сж, не знаятъ.

Тукъ чухъ тия думи: агата се разпореди; ако му радимъ, добро да га слуша — мора да сѣди, ако не — пуди те; утепа се; и сагъ (сега) насъ ни истераше; вика; землю бадева ти дава; отъ тоя край; тѣжка (а не трудна) жена; гороя (нито горео, нито горело); пропая (на мѣсто пропало); нѣма да пое; мужъ гу умрѣ; дрѣха; пристасмо; бива ли; свекърва; държи съ мене, лойзе, мечка, дѣлба,

пладнѣ, ко е дошая; гоя (голѣ) и босѣ; баба заманѣ (отѣ старо врѣме (отвудѣ — одонудѣ).

Тукѣ се чува членѣтъ, както се видѣ и по-горѣ, може би у прѣселенитѣ изѣ Кумановско и другадѣ, при всичко че прѣселенцитѣ сж отѣ прѣди сто години.

Село *Грачѣница*. Старото село подѣ това име се разтурило прѣди 250 години, когато се изселили въ Австрия; по-късно почнали да се събиратѣ на ново доселенци отѣ разни мѣста: отѣ Призренско, Качаникѣ, Куманово. Попа въ селото — 70 годишенѣ, дошелѣ по-късно отѣ селото Добри Дубѣ, тукѣ на Ситница, има прѣкорѣ „бугаринѣ“; има и други съ този прѣкорѣ. Цѣлото село по потѣкло сж отѣ югоисточнитѣ — бѣлгарски земи. Въобщѣ на Косово доселенцитѣ сж били все отѣ югоистокѣ, а не отѣ западнитѣ чисто сръбски земи.

Село *Софоли* имало 6 кжци старинци. Половината село празднуватѣ св. Никола, сж отѣ Гиляне.

Село *Митичане* 12 кжци отѣ Гилянско, отѣ с. Бутовецѣ, празднуватѣ св. Петка; други св. Никола.

Село *Златари* отѣ Гилянско празднуватѣ св. Петка.

Село *Долна Бреница*. Най старитѣ доселенци отѣ прѣди 200 и по-вече години сж отѣ Подримско — „първи побили колецѣ“. Сетнѣ други отѣ с. Мазгита (тукѣ на близо). Има и отѣ Качаникѣ. Първитѣ дълго врѣме не се сродявали съ послѣднитѣ, сетнѣ почнали да си кумуватѣ.

Въ селата *Преметина* и *Преузе* били старинци.

Въ селата *Уляре* и *Бресе* слѣдѣ изселването прѣди 200 год. изостанали по нѣколко кжци.

Село *Куловица* отѣ Гиляне.

Село *Сушица* отѣ Дебърско дошли прѣди 100 години. Още думи: по-бърже, по-добро, по-лошо; дѣлба, сѣдяха, има ли ги? на горѣ, да ме утѣпа, викни ако можѣ, да поработи. Сагѣ, сага (сега); най на край да се свѣршова; япия, казували, на горѣ.

Селата *Драговецѣ*, *Сливово*, *Ново село*, *Бадевацѣ* на истокѣ отѣ Ситница въ планинската частѣ, викали ги въ полето „бугари“ „моравци“. У тѣхѣ бѣлгарскитѣ черти въ языка по-вече сж запазили, напр. викатѣ: волѣ, солѣ, когато въ полето се чува и во, со.

По на югъ по р. *Лепенецъ* селата *Ицрѣбци*, *Върбищица*, *Сушикѣ*, *Батауши*, *Чешма*, *Бърневци*, *Бобуша* сж съ по-вече български черти.

Край *Ситница* има нѣколко десетки сърбско-арнаутски села; да ли „сърбитѣ“ тукъ сж старинци или прѣселенци и отъ гдѣ — не мога да кажа. Вѣроятно говора е сжщия, както въ по-горнитѣ села.

По цѣлия *Лабъ* всички села сж само арнаутски.

Градъ *Призренъ* и *Призренско*. Тукъ нѣмахъ врѣме да посѣтя селата, освѣнъ едно — *Любижда*. Градъ *Призренъ*, е староврѣмски симпатиченъ градъ съ около 25,000 жители. Въ него $\frac{3}{4}$ сж турци и $\frac{1}{4}$ християни мѣстни жители говорящи по славянски. Албански языкъ почти не се чува. Мѣстното славянско нарѣчие смѣло може да се нарѣче българско-македонско. Въ него само нарѣдко ще чуете нѣкои сърбизми, които изубилствуватъ на Велика *Морава*. Правятъ ми впечатление нѣкои оргинални думи, които не сж сърбски, напр. намѣсто *дошелъ*, *говорилъ* — *дошая*, *говория*; на мѣсто *голъ* — *гоя*. Въ близното село *Любиджа*, обаче се казва и *дошелъ*, *говорилъ* и пр. Вѣобще тукъ населението, както и и говора сж смѣшение на сѣверно-македонско съ южно-моравско. Други думи: *сѣдѣя*, *вечерая*, *ручалъ* *съмъ*, *доша* (на мѣсто *дошалъ*), *съмъ* *бия*, *съмъ* *сбория*, *гдѣ* *си* *бия*; *мужъ* *ги* *умрия*, *сега*, *съгъ*. Да те *лажимъ* не бива, че *спие* *сега*; *лакардия* (думи, говоръ) *овдѣ*. И въ градътъ и по селата казватъ се сърби, но съ неувѣреностъ; казватъ се „мѣстни жители“, „такива каквито сме“, говоримъ „просто, на мѣстно наречие“. „Ние сме съ тия които додаты“. „Въ турско врѣме въ хюкюмата ни *пишеха* *отначало* *бугари*, *сетнѣ* *слѣдъ* 1878 год. християни а по *сетнѣ* *сърби*“.

Заклучение.

Отъ изложения по горѣ материялъ за населението по двѣтъ страни на Велика Морава, дохождаме до слѣдующето заключение: тази страна е населена съ едно ново население прѣзъ цѣлия XVIII и първата половина на XIX вѣкъ. Най-напрѣдъ заселването почва прѣзъ врѣме на австрийската окупация на 1718—1738 г. г.; първитѣ прѣселенци сж главно отъ Косово и Македония. При тѣхъ по сетнѣ или още въ сжщото врѣме дохождатъ доселенци отъ Тимошката долина и отъ Българска Морава. Отъ послѣднитѣ двѣ мѣстности, отъ западна България и отъ Македония продължава доселването и слѣдъ това още сто и петдесетъ години. При тѣхъ разноврѣменно дохождатъ и други отъ Новопазарско, Ужица, Шумадия и Черна Гора, но послѣднитѣ съставляватъ незначителенъ процентъ отъ общото население.

* * *

Косовцитѣ които намираме на Морава не сж освѣнъ едно българско плѣме като тѣхнитѣ съплеменици сега на Косово поле, както това се вижда отъ горѣизложеното и както ний това обяснихме по-подробно въ книгата си „Западнитѣ Български земи и Сърбия“. Само че тѣ сж били до нѣкадѣ посърбени още въ първото имъ отечество, прѣзъ врѣмето когато на Косово поле сж владѣли сърбитѣ. Когато сж дошли на Морава тѣ вече се викали „сърби“, но значително се различавали отъ истинскитѣ сърби отъ западна Сърбия и по язикъ и по занятие, — (били сж земледѣлци, каквито истинскитѣ сърби тогава още не сж били) — и по типъ (косовцитѣ сж кротки и послушни, когато сърбитѣ сж военствени и жестоки). Въ това отношение косовцитѣ сж напълно сходни и родствени съ българитѣ прѣселени отъ югоисточнитѣ страни. Антагонизма между жителитѣ отъ Морава и ония отъ западна Сърбия най-силно се проявилъ въ врѣмето на Кара-

георгия, което ний сжщо обяснихме въ горѣпоменатата си книга. Той се прокарва прѣзъ историята на цѣлия XIX. вѣкъ, сжществува до нѣкадѣ и сега. Задача е на нашитѣ писатели да го изучатъ все-странно и да го истжкнатъ въ всичката му пълнота.

Първитѣ косовци които сж дошли на Марава се наричали „сърби“; другитѣ присѣленци отъ югоисточнитѣ страни се викали „бугари“. Споменъ отъ това сжществува на много мѣста и до сега. Инакъ не може да се обяснятъ названията „бугари“ и „бугарски махали“ оуде отъ началото на XVIII вѣкъ. Но това различие е било само външно и се е забравило скоро. По дълбоко е било различието между косовци и българи отъ една страна и „ери“ — шумадийци и черногорци отъ друга; гдѣто има отъ послѣднитѣ доселенци въ по компактна маса, това различие сжществува рѣзко и до сега.

* * *

Посърбяването на българитѣ въ моравско е почнало отъ прѣди сто години, когато се е образувала сръбската държава и е ставало съ всички сръдства достъпни на държавната власть. Но както косовцитѣ въ старата сръбска държава не сж могли да бждатъ посърбени съвършено, тѣй и моравцитѣ сж възприели само косовското нарѣчие, съ нѣкои по-нови сърбизми, но не сж могли окончателно да бждатъ посърбени. Тѣхниятъ езикъ сега прѣдставлява едно сръбско-българско нарѣчие, а не единъ сръбски езикъ. Впрочемъ за това ний ще имаме случай да говориме на друго мѣсто по подробно.

* * *

Отъ нашитѣ данни не може да се види колко жители има на Морава по произхождение отъ Косово, и колко отъ другитѣ български земи; това може да бжде задача на едно по-подробно изслѣдване. Ние посетихме само нѣкои отъ изброенитѣ села и то за много кратко врѣме; за другитѣ събрахме свѣдѣния по околенъ пѣтъ. Естествено, тѣ не могатъ да бждатъ изчерпателни. Но се пакъ отъ нашето изложение се вижда, че най-много косовци има въ планинскитѣ прѣдѣли на областъта, най-много българи отъ югоисточнитѣ български земи има край Велика Морава, слѣдователно въ околитѣ Пожа-

ревска, Кюприйска, Паракинска, Крушевачка, Ягодинска, Лавовска и Смедеревска. Населението отъ околитъ Великоградишка и Гължбечка, изглежда, въ голъмата си частъ, да е прѣселено най-рано, може би въ края на XVII вѣкъ отъ Косово; може би за това у него има по-малко спомени за прѣселението. По на истокъ отъ тия околии населението е влашко, прѣселено сжшо въ края на XVII и въ началото на XVIII вѣкъ отъ Австрия и Влашко.

* * *

Отъ старото население отъ прѣди 200 години е имало много малко и то е изчезнало въ новопрѣселеното. Нѣмаме почти никакви по-положителни данни за да сждимъ за характера на неговия языкъ. Само нѣкои исторически извѣстия и битови черти ще могатъ да ни помогнатъ да опрѣдѣлимъ неговата националность. Така напр. нѣкои пжтешественици намиратъ тукъ българи. Населението тукъ е било земледѣлческо, каквито не сж били още тогава сърбитъ; слѣдователно то е било българско. Запазени сж стари названия на мѣстности и села съ български черти, не свойственни на сърбския языкъ, напр. Дълбока, Тополница, Тополовникъ, Столъ и др.

* * *

При новото заселяване на Морава се забѣлѣзва голѣмо смѣшение на елементитъ отъ разни области. Рѣдко има чисти еднообрзни села. Въ всѣко село има косовци и источни; ери, черногорци и источни, българи. Съ смѣшението се е дало възможность на източното българско население по-скоро да усвои формитъ на сърбския езикъ. По нѣкадѣ се е достигнало обратенъ резултатъ: еритъ забравили своя чистъ сърбски езикъ и усвоили моравския. Въ Ржжанска околия сърбитъ населили много черногорци, въ врѣмето на князь Милоша; вѣроятно се е чувствувало, че тамъ населението не е достатъчно посърбено и че трѣбва да се посърби повече. И на р. Ресава населението прѣдставлява смѣсъ отъ косовци и источни — отъ Тимокъ, Българска Морава и Македония. По нѣкадѣ има ери — новопазарци и шумадийци. Прѣди сто години тукъ имало прѣдставители на разни нарѣчия, преимущественно источни. Отъ смѣшението по-късно се е образувало прочутото ресавско-моравско нарѣчие, на което сега не могатъ да намѣрятъ началото.

* * *

Установяването миналото и произхождението на населението на Велика-Морава, въ отсъствие на други данни, може да става чрезъ установяване „славата“ която се празнува отъ разнитѣ фамилии или родове. Установено е, че болшенството отъ родоветѣ празнуватъ една и сѣща слава отъ незапомнени врѣмена. При това родоветѣ по произхождение отъ югоисточнитѣ български земи и отъ Косово-поле празнуватъ едни свѣтци, а тия отъ чисто сръбскитѣ земи — други. Макаръ въ това отношение да не може да се турятъ точни правила, пакъ трѣба да се приеме за доказано, че въ повечето случаи, тия които празнуватъ св. Никола, св. Арахангелъ, св. Петка и св. Георгица сѣ отъ българскитѣ прѣдѣли; отъ чисто сръбскитѣ земи повечето празнуватъ св. Стефанъ, св. Лука, св. Тома, св. Параскева, св. Мратъ и др. свѣтци не толкова популярни въ источнитѣ български прѣдѣли. Тази особенностъ отбѣлѣзватъ и мнозина сръбски автори, които се занимавали съ изучването на тази страна. За това и ний се постаряхме гдѣто нѣма други данни за потеклото на населението, да отбѣлѣжимъ каква слава се слави.

* * *

На много мѣста ний се стараемъ да опрѣдѣлимъ врѣмето, кога се е преселило извѣстно село, или извѣстенъ родъ. При опрѣдѣление на тия данни си служихме съ броя на поколенията, като на всѣко поколение тургаме срѣдно по 25 години. Ако, напр., единъ старецъ на сто години, казва, че се е прѣселилъ нѣговия прадѣдо, тогава приемамъ, прѣселението станало прѣди 175 год.; ако ли прадѣдо му се родилъ тука, тогава прѣселението е станало прѣди 200 год. Това изчисление, ако и не е много точно, се пакъ ни дава приблизително понятие за врѣмето на прѣселението.

Старитѣ имена могатъ да ни обяснятъ до нѣкадѣ проихода на населението.

* * *

Отъ изложенитѣ по-горѣ данни, ако и не съ голѣма пълнота, става явно, че състава на населението въ всички градове на Велика Морава, въ голѣмата си частъ, е отъ по-

чисто българско происхождение. Въ тѣхъ прѣди 50—60 години се е говорило на по-чистъ български языкъ. Сега за насъ ставатъ ясни думитѣ на Цвиичъ въ рецензията му на статията на Мисиркова за значението на моравското нарѣчие. Тамъ той казва: *като се знае происхождението на жителитѣ по градоветѣ на Сърбия*, не е чудно, че Мисирковъ е могълъ да чуе въ всѣки градъ моравско нарѣчие. Но измислица е, че това нарѣчие отива до лѣвитѣ притоци на р. Ибъръ, защото не се чува вече въ югозападнитѣ села на Лепеница, а камо ли въ Драгачево и по нататѣкъ на юго-западъ. Въ околноститѣ на Бѣлградъ има села които главно сж населени съ торлаци, та не е чудно, че и въ тѣхъ Мисирковъ е могълъ да чуе моравско нарѣчие, както и въ много други села на югозападна Сърбия. (Прѣгл. Географ. литер. св. IV, стр. 43). Съ това Цвиичъ признава българското произхождение на градоветѣ и торлашкитѣ села по Морава, като езика имъ нарича моравско нарѣчие. Признава че и другитѣ моравци сж като тѣхъ. Въ сжщата смисълъ се исказва и Караджичъ, като казва, че българския елементъ се е засилилъ на Морава въ началото на XIX в. особено по градоветѣ. (Съчинения, Грамат. списи томъ III стр. 181).

* * *

Въ селата за които се установява, че сж по происхождение отъ българскитѣ земи, нѣма никакво съмнѣние, че по рано се е говорило на по-чистъ български языкъ; но сжщото може да се каже и за много други, за които не можахме да съберемъ по точни данни. Така за с. Кличевацъ на Дунава трѣба да се мисли, че по рано сж говорили другояче, тѣй като и сега въ языка има повече характерни признаци на български языкъ. Вѣроятно сжщото е било и въ с. Добрине на срѣдна Млава, за което Ивановичъ не дава подробности за състава на населението. За селото Дубравица на Дунава малко данни събрахме на самото мѣсто; обаче сега виждаме, че Сарайлия на 1813 година говори, че тамъ имало българи. »*Тукъ живѣяха българи*« (село Дубравица) отъ които Вула Иловъ бѣше урѣдилъ стража, понеже турцитѣ треперѣха отъ българитѣ (Истор. срб. 23 стр.; сжщо и Морав. гласъ отъ 8 декемврий 1917 г.).

Край Морава въ пожаревско има повече села съ население дошло отъ български земи. За това не е чудно, че Сарайлия и тукъ говори за българи: „Кара Георгий съ Леонтия отидоха на Морава, гдѣто българитѣ съчяха дърва. Българитѣ въ моравско живѣятъ несносно тѣ често биватъ ограбвани; тукъ турцитѣ били подкрѣпени отъ българитѣ (стр. 30). Отъ Вуловата стража на Морава (Смедеревско) единъ българинъ избѣгалъ при турцитѣ (въ Пожаревско) и имъ съобщилъ за намѣрѣнията на войводата Чорапичъ, за да се избѣгнатъ истѣпленията на турцитѣ надъ българското население по р. Морава и въ цѣлата областъ около тая рѣка (стр. 31). Освѣнъ това, всѣка вечеръ притичваха *отъ Смедерво и отсамъ Морава бълмарчета*, нѣкои отъ които бѣха добрѣ въорѣжени“. (стр. 192) Излиза че българи е имало не само на истокъ отъ Морава, но и въ Смедеревско

Отъ събранитѣ сега данни лесно се разбира кои сѣ били ония 10,000 българи въ Пожаревско, за които споменува Срѣзневски (Сборн. государ. знаний, кн. IV, год. 1877, стр. 96—97). Чудно е само, че той ги намира само 10,000; вѣроятно свѣдѣнията добити отъ сърби така сѣ ги намалили.

* * *

Сръбский историкъ генералъ Ив. Мишковичъ въ своята история на сърбитѣ нарича жителитѣ отъ Неготинско *шияци* и казва още, че тѣ били туркофили, повече държали съ турцитѣ, отколкото съ сърбитѣ; Мишковичъ самъ е родомъ отъ неготинско, отъ село Щубикъ. Той очевидно иска да каже, че тукашнитѣ жители не сѣ добри сърби и въ сръбско-турскитѣ борби отъ началото на XIX в. не сѣ потдържали достатъчно ревностно сръбската кауза.

Единъ интелегентенъ, доста възрастенъ, българинъ отъ гр. Кула, сега виденъ чиновникъ въ Моравско, ми разправяше, че чулъ отъ стогодишната си баба да разказва за патилата на българитѣ въ Кулско въ началото на XIX в., отъ врѣмето на хайдуть Велка. Турцитѣ отъ Кула и Видинско нападали отвѣдъ р. Тимокъ и причинявали голѣми пакости на тамошнитѣ жители — християне. Въ отговоръ на това, отъ тамъ „шияцитѣ“ нахлували въ Кулско и всичко плѣнявали; отвличали кулското население по другата страна на Тимокъ.

Като бѣхъ въ селата Милева и Плажене, Деспотовска околия, Кюприйски окръгъ, стари хора ми обясниха, че жителитѣ отъ селата по на сѣверъ: Златово, Везичево, Джовдинъ и други, въ Петровска околия, не били съвсѣмъ като тѣхъ, отличаваха се и по язикъ и по обичаи. Милевци и Плаженци ги викатъ „ери“. Златовчани и Джовдинци, пъкъ отъ своя страна, наричатъ тия отъ Милева, Плажане и въобще отъ Ресава — „шияци“. Очевидно *ери* и *шияци* сж двѣ различни плѣмена, два различни народа, макаръ въ тѣчение на врѣмето, вслѣдствие на съсѣдно живѣяне въ много отношения различията се изгладили. Знае се, че „ери“ се викатъ чиститѣ сърби, отъ Ужичко, Новопазарско и въобще отъ планинската западна област на Сърбия. Знае се сжщо, че населението отъ селата Златово, Джовдинъ, Везичево и други още нѣколко села около тѣхъ, въ по-голѣмата си частъ сж прѣселенци отъ Новопазарско и Ужичко отъ прѣди 100—150 години. (Ивановичъ, Млава, Насел. срп. Земаля кн. II) Тамъ гдѣто западнитѣ прѣселенци образуватъ цѣли села, тѣ сж запазили много свои народни особености, както въ язика, така и въ облѣклото и въ обичаитѣ. Гдѣто сж били по-малко, сж се прѣтопили и слѣли съ другото мѣстно или прѣселено население. Обаче твърдѣ често и сега въ другитѣ не ерски села, хората отъ ерски произходъ се отличаватъ отъ своитѣ съселяни по външность, като особенъ типъ. Напр. въ с. Гложане, Свиляйнечка околия, село въ болшинството отъ българско произхождение, азъ видѣхъ селяни „ери“, които сжщо сж прѣселени прѣди 100—150 години, но които въ много отношения се различаватъ отъ другитѣ селяни. Тѣ сж по-черни, нѣкои отъ тѣхъ, съ по-четиняста брада и мустаки, често носятъ малки букембарди, което у другитѣ не видѣхъ. Като че ли и по характеръ сж по-сурови. По селата на Ржжанска околия, тѣй нарѣченитѣ „черногорци“ прѣселени отъ Черна-Гора прѣди 60—80 г. г. и сега се различаватъ като особенъ типъ отъ останалото население. Въ с. Чичевацъ ми казваха, че черногорцитѣ се различаватъ отъ другитѣ хора, „по лицето“. Отъ тия нѣколко данни и съображения, трѣба да заключимъ, че подъ името „шияци“ се разбиратъ старитѣ жители на моравско или пъкъ прѣселенцитѣ отъ българскитѣ страни. Тѣ, разбира се, сега не сж такива българи, каквито сж били

едно време; стогодишното сърбско управление е турило на всичко сърбски отпечатък.

Въ съчинението на Николичъ, околина Београда (Населя српских земаля II) се разправя че населението въ селата около Бѣлградъ е прѣселено главно отъ Българска Морава, Тимошко и Македония отъ прѣди 150—200 години. По-на западъ селата били прѣселени въ сжщото време отъ по-западнитѣ сърбски земи отъ Новопазарско, Херцеговина, Черна-Гора. Първитѣ и до сега се наричатъ отъ другитѣ околни села, и отъ своитѣ съселани прѣселени отъ западъ — „бугари“, „бугарчичи“ „изъ бугарске“; въ нѣкой отъ тия села има „бугарски махли“. Сжщитѣ тия „бугари“ се наричатъ отъ западнитѣ прѣселенци още „шияци“. Шияцитѣ пъкъ отъ своя страна наричатъ прѣселенитѣ отъ западнитѣ сърбски земи „ери“. Сърбския историкъ Срѣдковичъ (Споменик XXXVI, 93) разправя, че до 1876 година сърбитѣ и арнаутитѣ наричали българитѣ „шияци“. Напр. казва той, нѣкой запита: отъ гдѣ вземате соль? — Донасятъ шияцитѣ, т. е., българитѣ.

Въ началото на XIX в. когато се създава новата сърбска държава, сърбското княжество въ голѣмата си частъ е населено съ българи прѣселенци отъ источнитѣ български земи или може би и стари, мѣстни жители. Българския елементъ силно е влияелъ на новосъздадения сърбски държавенъ животъ. Българския языкъ се е чувалъ на сѣкадѣ, обаче по късно е билъ истиснатъ отъ сърбския. Но и сърбския языкъ подъ влиянието на българския е възприелъ много български думи и форми; това бъл арско влияние се е отразило и на литературния сърбски языкъ. Напр. въ языка на сърбския книжовникъ отъ началото на XIX вѣкъ Ст. Караджичъ може да се забѣлжатъ такива думи: допуца, да погива, добили, че чака, пъкъ, чакъ, недостатъкъ, свършени глаголи, зарѣжи перо, да се закунемъ (закълнемъ), отсѣче, издере, поздрави, закопчава и др. които изглеждатъ чисто български. Други сърбски автори сж обвинявали Караджича че се ржководи отъ граматическитѣ правила на „баба Смиляна“. Самъ Караджичъ е признавалъ че да се пише „както говори баба Смиляна“ значи де не се пише по сърбски. Той искалъ да пише на херцеговинско нарѣчие но несъзнателно, може би, е

възприемалъ български думи. Иоакимъ Вуичъ на 1821 година е написалъ слѣдующата сатира по адресъ на новия реформаторъ:

У турску га граматику сведи
 Како равно и у арнаутску
Херо-шиячку и татарску
 Не е твоя граматика сербска,
 Но она мора бити *шиячка*
 Што не чу да те припознаду
 Да си правий писателъ сербский
 Него те каже да си *шиячкий*,
 Ербо ти *овде* и *онде* кожешъ
 Да изъ словенскогъ *шиячки* пишешъ
Арнаутъ-шиячкомъ душомъ дишешъ.

(Караджич II, 113, 116, 141).

Македонскитѣ думи *овде*, *онде* очевидно Караджичъ ги е въвелъ въ литературния сѣрбския языкъ.

И така шияцитѣ сж били българитѣ на Морава и шиячки языкъ е билъ българския языкъ.

* * *

Забѣлѣжително е че когато населението отъ Косово и други южни страни се прѣселва на Велика Морава и въ Тимошка Крайна, отъ Крайна почва прѣселване на западъ— въ долината на Велика Морава. Тукъ намираме много прѣселници отъ неготинскитѣ и зайчарскитѣ села напр. отъ Щубикъ, Шаръ-каменъ, Бѣла-вода, Вражогърнци, Гърлянъ, Старопатица, Леновци, Ласово, Сумраковацъ и др. Въ тѣхъ на мѣсто изселенитѣ се настаняватъ косовци и власи. Какъ да се обясни това явление? Най-вѣроятното е, че самитѣ власти — отначало австрийски, сетнѣ сѣрбски — сж способствували на такова размѣствание, вѣроятно съ политически цѣли.

Голѣма часть отъ населението въ Тимошката долина, а именно на сѣверъ отъ Зайчаръ и въ Неготинско е влашко, прѣселено въ началото на XVIII в. отъ Влашко и Маджарско. Най-южнитѣ влашки села въ Зайчарска околия сж: Боръ,

Брѣстовацъ, Пърлита, Николичево, Шливаръ, Бучие, Топла, Кривель, Лубница, Гамзи градъ, Литовница, Ощрель и Слатина. Въ Болевачка околия: Валаконе, Савинацъ, Бачевица, Добро поле, Злотъ, Луково, Мали-изворъ, Осничъ, Боговина, Подгорацъ и Шербановацъ. Георгиевичъ, който е споходилъ и изучилъ тия мѣста, казва че по-рано били населени съ „сърби“. Сжщия забѣлѣзва, че въ края на XVII в. въ врѣмето на сърбския патриархъ Арсений Черноевичъ били прѣселени сърби отъ Косово-поле въ селата Звѣзданъ, Сумраковацъ, Ргозина, Вражегърнацъ, Ласово и др,¹⁾ Цвиичъ сжщо отбѣлѣзва, че е имало прѣселени косовци въ селата около Зайчаръ: Рготина, Вражегърнци, Звѣзданъ, а помалко и въ Криви виръ, Ябланица, Бучия, Топужница.²⁾

На 1737 г. австрийския генералъ фелдмаршалъ графъ Секендорфъ е далъ рекомендателно писмо на изселенцитѣ отъ Метохия и Колашинъ (Новопазарско), които се прѣселвали на Църна рѣка, да бждатъ добрѣ третираны. Това писмо се обнародва въ Споменикъ 1914 г. стр. 193.

М. Станоевичъ, роденъ въ едно отъ торлашкитѣ села на Тимокъ, е написалъ изслѣждане за сѣверно-тимошкия диалектъ. Като изрежда най-сѣвернитѣ торлашки села къмъ Зайчаръ, а именно селата: Боровацъ, Върбица, Мариновацъ, Дрѣновацъ, Търнова, Дебелица, Кожель, Щипина, Мали-изворъ, Селачка Кралево село, Петруша, Ошляне, Яковацъ, Елешница, Горне Зуниче, Долне Зуниче, Бѣла рѣка, Гърница и Лѣсковацъ, добавя: по много признаци може да се заключи, че това население се е простирало и по-на сѣверъ. Още се помни, че въ турско врѣме Църна рѣка била опустѣла отъ турски насилия и че „седемъ години петель не е пропѣлъ“. И дѣйствително — казва сжщия — населението по на сѣверъ е смѣсено отъ прѣселенци отъ Косово, Сеница (Новопазарско) каквито сж въ Сумраковацъ, Звѣзданъ и Вражегърнацъ; отъ България, каквито сж въ Велики Изворъ; отъ Морава, каквито сж въ с. Леновци; отъ Загорнето (западна България), каквито сж Планиница, Вратарница, Заградье. Твърдѣ е вѣроятно, че тука е живѣло нѣкога срѣднетимочки елементъ.³⁾

¹⁾ Др. Тик. Георгиевич. Кроз наше Румуне, стр. 6, 48, 64—66.

²⁾ Цвиич, Антроп. проблеми. CLXXXIX.

³⁾ Српски диалектолошки сборник II стр. 361.

Очевидно, такава е било положението и по на сѣверъ, въ Неготинско. На 1718—1739 г. г. се отбѣлѣзва, че въ влашкитѣ села Корбова, Сину, Каменица, Рашкова, Падуевацъ, Сербовлаши, Врата, Хуровище и Якубовацъ, поповитѣ сж били родомъ отъ Влашко.¹⁾ А това може да се обясни само така, че и самитѣ села наскоро сж били прѣселени отъ влашко.

Се въ това врѣме трѣбва да сж били прѣселени и селата съ по-чистъ сръбски характеръ: Роглево, Раица, Темничъ, Рѣка, Брусникъ и Копривница около Неготинъ за които Миличевичъ казва, че въ тѣхъ се чували шестѣхъ сръбски падежи.²⁾

Отъ тия бѣлѣжки става явно, че по-рано цѣлата Тимошка долина е била населена съ българско-торлашко население, частъ отъ което се е прѣселило на Велика Морава, а може би и въ Австрия. На Тимокъ въ нѣкои села то е било замѣстено съ власи, отчасти съ чисти сърби или съ косовци — българи, които сж минавали за сърби. Обяснимо е, слѣдователно, че прѣселенцитѣ отъ Тимокъ на Велика Морава се наричатъ българи и че по-рано сж говорили на едно по-чисто българско нарѣчие.

¹⁾ Спомник 1914 г. Прилози за истор. сръб. Р. Грунч.

²⁾ Миличевич, Кнежевина сръбіа стр. 958.

Съдържание

Прѣдварителни бѣлѣжки	стр.	3
Лѣвня брѣгъ на Велика Морава	„	5
Пожаревска околия	„	15
Свиляйнечка околия	„	22
Петровска околия	„	26
Деспотовска околия	„	29
Кюприйска околия	„	36
Паракинска околия	„	40
Ржжанска околия	„	48
Алексинечка околия	„	52
Гълѣбечка околия	„	54
Велико-Градишка околия	„	56
Жагубичка околия	„	57
Косово поле	„	60
Заклучение	„	65

университета в 1908 году

4,179,767 фр. Болгария - 5364 университета (ост. ср. время и естество) на 7
7,040,000 фр. Румыния - 5151 университета (ост. естество время, и естество) на 131
2,821,015 фр. Сербия - 1336 " " " " " на 2127
3,647,000 фр. Швейцария - 7072 " " " " " на 515

изданы "La Roumanie etc." sous
" direction du professeur Eugène Pittet

университета в Сербии в Швейцарии

86.5% от всех университетов в Швейцарии
за 20 университетов страны
за 30 университетов промышленности, сельского хозяйства, права и др.
за 10 университетов промышленности
за 2 университета и др.
общее количество университетов в Швейцарии около 65 университетов.

Гривналарга в 1908 год

4,179,767 эк. Болгария - 5364 гривна (ост. ср. в мун. и етес.) на 748 дуката
7,040,000 эк. Румыния - 5151 гривна (ост. ср. в мун. и етес.) на 1314 дуката
2,821,015 эк. Сербия - 1336 " " " " " " на 2127 " " "
3,647,000 эк. Швейцария - 7072 " " " " " " на 515 " " "

изд. нов. "La Roumanie etc." sur
" devecoras profesor Eugene Pittard.

износ на Сърбия в Австрия

86.5% отъ износъ въ Австрия
за 20 милиона крава
за 30 милиона цукри, сити, вонче, крава и др.
за 10 млн. пармеладъ
за 2 млн. обочуръ и др.
цѣль износъ стуръ въ Австрия окоо 65 млн.

AL
d.

ЦѢНА 2.50 ЛЕВА.

3 9015 02677 8889

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE**

гуммигата в 1908 год

4,179,767 фр.	<u>България</u>	- 5364 гуммига (ост. ср. време и етез.)	на 778 думи
7,040,000 фр.	<u>Романиа</u>	- 5151 гуммига (ост. ср. време и етез.)	на 1314 думи
2,821,015 фр.	<u>Египет</u>	- 1336 " " " " " "	на 2127 " "
3,647,000 фр.	<u>Швейцария</u>	- 7072 " " " " " "	на 515 " "

изр. нов. "La Roumanie etc." от
"невероятни проפעори Eugene Pittard.

износ на Сурбис в Абсиприс

- 86.5% от износ на Сурбис в Абсиприс
- за 20 милиона франка
- за 30 милиона франка, свити, бонове, крафт и др.
- за 10 млн. маршленд
- за 2 млн. - обочис и др.
- общ износ в Абсиприс около 65 млн.

Handwritten markings on the left margin, including a vertical line and several small symbols or characters.

11
12

ЦѢНА 2.50 ЛЕВА.

